T.C

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

ESKİ TÜRK EDEBİYATI BİLİM DALI

REŞİD MEHMED EFENDİ DİVANÇESİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ELİF TAŞKIRAN

BURSA-2022

T. C.

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

ESKİ TÜRK EDEBİYATI BİLİM DALI

REŞİD MEHMED EFENDİ DİVANÇESİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ELİF TAŞKIRAN

Danışman: PROF. DR. ÖZLEM ERCAN

BURSA–2022

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS/DOKTORA İNTİHAL YAZILIM RAPORU

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA

Tarih: 10/06/2022

Tez Başlığı / Konusu: REŞİD MEHMED EFENDİ DİVANÇESİ

Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 107 sayfalık kısmına ilişkin, 06/06/2022 tarihinde şahsım tarafından Turnitin adlı intihal tespit programından aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan özgünlük raporuna göre, tezimin benzerlik oranı % 12'dir.

Uygulanan filtrelemeler:

1- Kaynakça hariç
2- Alıntılar hariç/dahil
3- 5 kelimeden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Özgünlük Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nı inceledim ve bu Uygulama Esasları'nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

Tarih ve İmza

10/06/2022

Adı Soyadı: Elif TAŞKIRAN

Öğrenci No: 701841007

Anabilim Dalı: Türk Dili ve Edebiyatı

Statüsü: Yüksek Lisans

Danışman: **Prof. Dr. Özlem ERCAN**

Yemin Metni

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum "REŞİD MEHMED EFENDİ DİVANÇESİ" başlıklı çalışmanın bilimsel araştırma, yazma ve etik kurallarına uygun olarak tarafımdan yazıldığına ve tezde yapılan bütün alıntıların kaynaklarının usulüne uygun olarak gösterildiğine, tezimde intihal ürünü cümle veya paragraflar bulunmadığına şerefim üzerine yemin ederim.

Tarih ve İmza: 10.06.2022

Adı Soyadı: Elif TAŞKIRAN

Öğrenci No: 701841007

Anabilim Dalı: Türk Dili ve Edebiyatı

Programı: Tezli Yüksek Lisans Programı

Statüsü: Yüksek Lisans

T. C.

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı'nda 701841007 numaralı Elif Taşkıran'ın hazırladığı "Reşid Mehmed Efendi Divançesi" konulu Yüksek Lisans Tezi ile ilgili tez savunma sınavı, 24/06/ 2022 günü 10.30 – 11.00 saatleri arasında yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin başarılı olduğuna oybirliği ile karar verilmiştir.

Üye (Tez Danışmanı ve Sınav Komisyonu Başkanı)

Prof Dr. Özlem ERCAN

Bursa Uludağ Üniversitesi

Üye

Prof. Dr. Gülay DURMAZ

Bursa Uludağ Üniversitesi

Üye

Prof. Dr. Melike GÖKCAN

Eskişehir Osmangazi Üniversitesi

24/06/2022

ÖZET

Yazar Adı ve Soyadı: Elif TAŞKIRAN

Üniversite: Bursa Uludağ Üniversitesi

Enstitü: Sosyal Bilimler Enstitüsü

Anabilim Dalı: Türk Dili ve Edebiyatı

Bilim Dalı: Eski Türk Edebiyatı

Tezin Niteliği: Yüksek Lisans Tezi

Sayfa Sayısı: Vİ + 96

Mezuniyet Tarihi: 24/06/ 2022

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Özlem ERCAN

REŞİD MEHMED EFENDİ DİVANÇESİ

Bu çalışmada, XVIII. yüzyıl hattat şairlerinden Reşid Mehmed Efendi'nin hayatı, edebî kişiliği ve *Divançe*'si incelenmiştir.

Çalışma dört bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde Reşid Mehmed Efendi'nin hayatı hakkında bilgiler verilip edebî kişiliği incelenmiştir. İkinci bölümde *Divançe*'nin incelemesine yer verilmiştir. *Divançe*'deki nazım şekilleri ve türleri, ahenk özellikleri, dil ve üslup özellikleri ve muhteva özellikleri incelenmiştir. Üçüncü bölümde *Divançe* metni, dördüncü bölümde transkripsiyonlu metin verilmiştir.

Bu çalışma ile kaynaklardan yapılan araştırmalar ve *Divançe*'den hareketle Reşid Mehmed Efendi'nin Türk Edebiyatı içindeki yeri tespit edilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Sözcükler: Reşid, XVIII. Yüzyıl, Divançe, Tarih

ABSTRACT

Name and Surname: Elif TAŞKIRAN

University: Uludag University

Institution: Social Science Institution

Field: Turkish Language and Literature

Branch: Old Turkish Literature

Degree Awarded: Master

Number: Vİ + 96

Degree Date: 24/06/ 2022

Supervisor : Prof. Dr. Özlem ERCAN

DIVANÇE OF REŞİD MEHMED EFENDİ

In this study, the life, literary personality and Divançe of Reşid Mehmed Efendi, one of the calligrapher poets of the XVIII. century, were examined.

The study consists of four chapters. In the first chapter, information about Reşid Mehmed Efendi's life was given and his literary personality was examined. In the second chapter, Divançe's analysis is given. The verse forms and types, harmony features, language and style and content features in Divançe were examined. In the third chapter, Divançe's content is given. In the fourt chapter, the transcripted text is given.

With this study, it has been tried to determine the place of Reşid Mehmed Efendi in Turkish Literature, based on the researches made from the sources and Divançe.

Keywords: Reşid, XVIII. Century, Divançe, History

İÇİNDEKİLER

ÖZET ..... İ
ABSTRACT ..... İİ
TABLOLAR V
KISALTMALAR ..... Vİ
GİRİŞ 1
BİRİNCİ BÖLÜM 4
REŞİD MEHMED EFENDİ, HAYATI VE SANATI 4
1. HAYATI 4
1.1. ADI VE MAHLASI 4
1.2. DOĞUM YERİ, YILI VE AİLESİ 4
1.3. TAHSİLİ VE MESLEĞİ 4
1.4. ÖLÜMÜ 5
2. SANATI 6
İKİNCİ BÖLÜM 9
REŞİD MEHMED EFENDİ DİVANÇESİ'NİN İNCELENMESİ 9
1. ŞEKİL ÖZELLİKLERİ 9
1.1. NAZIM ŞEKİLLERİ VE TÜRLERİ 9
1.1.1. Kaside 10
1.1.2. Gazeller 14
1.1.3. Tahmis 16
1.1.4. Kıt'a-i Kebireler 16
2. AHENK UNSURLARI 24
2.1. VEZİN 24
2.2. KAFİYE 28
2.3. REDİF 31
2.3.1. Ek ile Yapılan Redifler 33
2.3.2. Sözcük ile Yapılan Redifler 33
2.3.3. Ek ve Sözcük ile Yapılan Redifler 34
3. DİL VE ÜSLUP ÖZELLİKLERİ 35
3.1. GENİŞLETİLMİŞ TAMLAMALAR VE BİRLEŞİK YAPILAR 35
3.2. KONUŞMA DİLİNE YER VERME 36
3.3. BAZI EDEBÎ SANATLAR 42
3.3.1. Teşhis 42
3.3.2. Tezat 43

3.3.3. Teşbih 43
3.3.4. İstiare 44
3.3.5. Telmih 45
4. MUHTEVA ÖZELLİKLERİ 46
4.1. SOSYAL HAYAT 46
4.2. AŞK 48
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM 50
REŞİD DİVANÇESİ METNİ 50
1. NÜSHA TAVSİFİ 50
2. METİN TERTİBİYLE İLGİLİ HUSUSLAR 51
3. VEZİNLE İLGİLİ HUSUSLAR 51
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM 53
TRANSKRİPSİYONLU METİN 53
SONUÇ 92
KAYNAKÇA 93

TABLOLAR

Tablo 1. Nazım Şekilleri……..9

Tablo 2. Nazım Türleri……...10

Tablo 3. Gazellerdeki Konular……...15

Tablo 4. Tarihler…….17

Tablo 5. Vezinlerin Nazım Biçimlerine Göre Dağılımı ……....24

Tablo 6. Kafiyeler……...29

Tablo 7. Redif Formları……..33

Tablo 8. Deyimler……...41

KISALTMALAR

a.g.e. : Adı Geçen Eser

a.g.m. : Adı Geçen Makale

b. : Baskı

Bkz. : Bakınız

C. : Cilt

G. : Gazel

H. : Hicri

Hz. : Hazreti

K. : Kaside

Kıt. : Kıta

M. : Miladi

ö. : Ölüm

s. : Sayfa

GİRİŞ

Osmanlı tarihinde önemli değişimlerin yaşandığı XVIII. yüzyıl, Osmanlı Devleti'nin dış siyaset, diplomasi, askerlik gibi alanlardaki üstünlüğünü zaafa uğratacak gelişmelerin ortaya çıktığı bir döneme tekabül etmektedir.[1]

XVIII. yüzyıl genel itibariyle Türk dünyasında çeşitli sorunların ortaya çıktığı bir yüzyıldır. Türk dünyasının en büyük gücü olan Osmanlı Devleti için ise gerileme dönemidir. H. 1110 / M. 1699 Karlofça Antlaşması ile birlikte Osmanlı, bu gücü kaybetmeye başlamıştır.[2]

XVIII. yüzyılın ilk çeyreğinde Pasarofça Antlaşması sonrasında girilen "Lale Devri" Osmanlı için barış dönemi olmasının yanında eğlence ve zevk dönemidir. 13 yıllık bu dönem Patrona Halil İsyanı ile H. 1142 / M. 1730 yılında son bulur.[3]

Bu dönemde Osmanlı çok hızlı olmamakla beraber birtakım yenileşme hareketi yaşamıştır. Yirmisekiz Mehmed Çelebi'nin Fransa sefareti bu açıdan önemlidir. Onunla Fransa'ya giden oğlu Said Efendi de, Türkçe harfli matbaanın kurulmasında İbrahim Müteferrika ile birlikte aktif rol almıştır. Bir yandan tercüme ve telif faaliyetleri devam ederken, diğer yandan İstanbul ciddi imar faaliyetlerine ve şenliklere ev sahipliği yapar. Bir tarafta bu olaylar yaşanırken diğer tarafta köyden kente göç hareketleri başlamış olur.[4]

Osmanlı bu dönemde Batı seferlerine son verir ve yönünü Doğu'ya çevirir. Doğu'da Safeviler ile çatışma hâlinde olan Osmanlı, bölgede gerçekleşen kargaşaya kayıtsız kalamaz ve harekete geçer. Osmanlı ordusu üçe bölünerek Azerbaycan, Kafkaslar ve Irak-ı Acem bölgesinde savaşmak üzere Kafkas Harekâtını başlatır.[5] Bu olaylar neticesinde İstanbul'da da karışıklıklar ortaya çıkar ve Patrona Halil isyanı patlak verir. Bu sebeple yapılması planlanan İran seferi gerçekleşmez. Osmanlı'da isyan sonrası taht değişikliği yaşanır, I. Mahmud tahta geçer ve İran ile Ahmet Paşa

[1] H. Ahmet Arslantürk- Fatih Bozkurt, ''18. Yüzyılın İkinci Yarısına Dair Önemli Bir Osmanlı Tarihi: İbretnümâ-yı Devlet-i Câvîd'' Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Dergisi, Cilt: II, Sayı: 3, 2016, s. 157.
[2] Mine Mengi, Eski Türk Edebiyatı Tarihi, 11. b., Ankara: Akçağ Yayınları, 2005, s. 204.
[3] Mengi, a.g.e., s. 204.
[4] Özgür Oral, 17-18. Yüzyıl Osmanlı Tarihi, İstanbul Üniversitesi Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi Tarih Lisans Programı, s. 203.
[5] Oral, a.g.e., s. 212.

Antlaşması imzalanır.[6] H. 1121 / M. 1710 yılında Osmanlı ile Rusya arasında Prut Savaşı çıkar ve ardından Prut Antlaşması imzalanır. Bu dönemde Rusya, Osmanlı için bir tehdit oluşturmaya başlar ve Kırım üzerinde baskısını arttırır. Osmanlı bu dönemde iki cephede Avusturya ve Rusya ile savaşır, neticede Rusya ile karlı sayılabilecek bir antlaşma imzalar. [7]

XVIII. yüzyıl aynı zamanda imparatorluğun çöküşünü durdurma çarelerinin arandığı ve bazı ıslahatların gerçekleştiği bir yüzyıldır. Nizam-ı Cedid adıyla yeni bir ordu kurulması, Avrupa'da elçilikler açılması, donanmanın güçlendirilmesi gibi ıslahatlar da çöküşü durdurmaya engel olamamış ve yüzeyde kalmıştır.[8]

Her dönemde olduğu gibi bu dönemin de belli başlı birtakım özellikleri bulunmaktadır. Bu dönem sosyal ve kültürel alanda yeni bir değişimin başladığı bir dönemdir.[9] Bu dönemde günlük konular ve mahalli unsurlar edebiyatta daha çok yer bulmuş ve edebi ürünlerde yerlileşme görülmüştür. [10] Bu dönem, mevcut estetik anlayışı içinde "bahar" dönemini yaşayan klasik Türk edebiyatı için, "hazan rüzgârları"nın esmeye başladığı bir dönemdir. [11]

XVIII. yüzyılda yaşanan karmaşık ortama rağmen Türk edebiyatı-alışılmış düzenini korumuştur. Sanatçılar, eski şairlerin izinde başarılı eserler ortaya koymaya çalışmışlarsa da bir farklılık gösterememişlerdir. Yalnızca Nedîm ve Şeyh Gâlip bu dönemde usta şairler arasında yer almayı başarmışlardır. Nedîm, "Nedîmane şiir" tarzının Şeyh Gâlip ise "Sebk-i Hindî"nin en başarılı örneklerini vermişlerdir.[12]

Bu dönem şair kadrosu olarak ise oldukça zengin bir dönemdir. İzzet Ali Paşa, Sünbülzade Vehbi, Asım, Enderunlu Fâzıl gibi sanatçılar daha çok Nedîm tarzını; İsmail Beliğ, Haşmet, Seyyit Vehbî, Neyli gibi şairler hem Nedîm hem Nâbî tarzını devam ettirmişlerdir. Dürrî, Koca Râgıp Paşa, Fıtnat Hanım, Hâzık ise Nâbî tarzını devam ettirmişlerdir. Dönem şairleri o dönemin zevk ve eğlenceye düşkünlüğünü

[6] Oral, a.g.e., s. 217.
[7] Oral, a.g.e., s. 260.
[8] Mengi, a.g.e., s. 205.
[9] Osman Horata, XVIII. Yüzyıl Türk Edebiyatı, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açık Öğretim Fakültesi Yayınları, 2018, s. 4.
[10] Mengi, a.g.e., s. 206.
[11] Horata, a.g.e., s. 4.
[12] Mengi, a.g.e., s. 206.

şiirlerinde ele almışlardır. Dönemin nesir dili ve üslûbu ise XVII. yüzyılın devamı niteliğindedir. Sade, orta ve süslü nesir olmak üzere üç farklı nesir üslübu kullanılmıştır.[13]

[13] Mengi, a.g.e., s. 207.

BİRİNCİ BÖLÜM

REŞİD MEHMED EFENDİ, HAYATI VE SANATI

1. HAYATI

1.1. Adı ve Mahlası

Reşid mahlasını kullanan şairin adı, tezkirelerde Mehmed olarak geçer.[14] Bazı kaynaklarda ise adının Muhammed olduğu belirtilmiştir.[15] "Doğru yolu bulup sebat etmek" anlamındaki rüşd kökünden türemiş olan reşid sözcüğü "doğru yolda bulunan, doğru ile yanlışı ayırt edebilen" demektir. Şair, Allah'ın isimlerinden biri olan bu ismi kendine mahlas olarak seçmiştir.[16]

Kaynaklarda ve eserinde şairin neden bu mahlası seçtiğine dair bir bilgiye rastlanmamıştır.

1.2. Doğum Yeri, Yılı ve Ailesi

İstanbul'da dünyaya geldiği bilinen şairin doğum yılı bilinmemektedir.[17] Şair, meşhur hattatlardan Eğrikapılı Mehmed Rasim Efendi'nin oğludur.[18] Mehmed Emin adında bir erkek kardeşi vardır.[19]

1.3. Tahsili ve Mesleği

Hattat olarak bilinen şair, ilköğrenimini babasının son yıllarında, onun yanında almış daha sonra Süleyman Fehim Efendi'den (ö. H. 1198 / M. 1784) icazet almıştır. Lakin hüsn-i hattaki asıl üstadı Ayasofyalı Abdurrahmân Hilmî Efendi'dir (ö. H. 1219 / M. 1805). Babasını küçük yaşta kaybettiği için eğitimine Enderûn-ı Hümâyûn Mektebi'nde devam etmiş, o sırada Hilmî Efendi ile tanışma fırsatı bulmuş ve Hilmî

[14] Rıza Oğraş (hzl.), Esad Mehmed Efendi, Bağçe-i Safâ-Endûz, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, 2018, s. 128.
[15] Seda Uysal Bozaslan, ''Enderunlu Mehmed Âkif'in Mirāt-ı Şi'r Adlı Tezkiresinin Muhtasar Bir Nüshası'' Turkish Studies, Volume 7/3 Summer 2012, s. 2554.
[16] Bkz. https://islamansiklopedisi.org.tr/resid--esma-i-husna
[17] Nuri Akbayar (hzl.), Mehmed Süreyya, Sicill-i Osmânî. C. 5. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları 30,1996, s. 226
[18] Oğraş, a.g.e., 128.
[19] Yılmaz Öksüz, *Eğrikapılı Mehmed Rāsim ve Divançesi*, (Yüksek Lisans Tezi), İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2010, s. 21.

Efendi'nin kendine büyük katkıları olmuştur. Şair hattatlıkta Hafız Osman Aklâm-ı Sitte Ekolüne bağlıdır.[20]

Enderûn-ı Hümâyûn Mektebi'nden mezun olduktan sonra H.1174 / M. 1760 yılında III. Mustafa Han'ın (ö. H. 1187 / M. 1774) emriyle Hazîne-i Hümâyûn'a alınmıştır. Burada senelerce hizmette bulunduktan sonra Sultan I. Abdülhamid Han (ö. H. 1203 / M. 1789) tarafından H. 1190 / M. 1784 yılında Darbhâne-i Âmire Kâtipliği göreviyle saraydan ayrılmıştır.[21]

Darphanedeki görevini başarıyla yerine getirmesinden dolayı takdir kazanmış ve hâcegân rütbesi ile Dîvân-ı Hümâyûn kâtipleri zümresine dâhil olmuştur.[22] Burada çalıştığı süre boyunca, arta kalan zamanında yazı ile uğraşmış, birçok mushâf-ı şerîf ve en'âm-ı şerîf yazmıştır. Kendisinden şiir yazmasını isteyenlere birçok murakka' ve kıt'a yazmıştır. Nesihte oldukça kudretli bir şair olan Reşid Mehmed Efendi, yine de babası kadar iyi olamamıştır.[23]

Reşid Mehmed Efendi'nin de pek çok hat öğrencisi olduğu muhakkaktır fakat bu öğrencilerden yalnızca Silâhî Sâlih Efendi'nin adı günümüze kadar ulaşmıştır.[24]

1.4. Ölümü

Reşid Mehmed Efendi, devlet görevinde senelerce çalıştıktan sonra H. 17 Zi'l-ka'de 1228 / M. 11 Kasım 1813 tarihinde yaşlı iken vefat etmiştir.[25] Babasının yanına gömülen şairin mezar taşında şöyle yazmaktadır:

El-Fâtihâ

Allahü sübhânehu ve te'alâ, Hattat Mehmed Râsim Efendizâde Mehmed Reşîd Efendi kuluna ve cemi'-i ehl-i imâna rahmet eyliye âmîn. Sene 1228. fî 17 Za.26[27]

[20] Bkz. https://www.ketebe.org/en/artist/egrikapilizade-mehmed-resid-efendi-593
[21] Bozaslan, a.g.m., 2554.
[22] Bozaslan, a.g.m., 2554.
[23] Bkz. https://www.ketebe.org/en/artist/egrikapilizade-mehmed-resid-efendi-593
[24] Bkz. https://www.ketebe.org/en/artist/egrikapilizade-mehmed-resid-efendi-593
[25] Akbayar, a.g.e., 226.
[26] Bkz. https://www.ketebe.org/en/artist/egrikapilizade-mehmed-resid-efendi-593
[27] Bkz. https://www.ketebe.org/en/artist/egrikapilizade-mehmed-resid-efendi-593

2. SANATI

Her şairin şiirlerinde kişiliğine dair izler bulunmaktadır. Reşid Mehmed Efendi'nin de şiirlerinde kişiliğine dair birtakım izlere rastlamak mümkündür. *Divançe*'de şiir ve şair hakkında görüşlerine yer vermekten ziyade kendi şiirinin niteliklerini vurgular, bazı tavsiyelerde bulunur.

Şair, özellikle gazellerinin mahlas beyitlerinde kendi şiiriyle ilgili görüşlerini ortaya koyar. Aşağıdaki beyitte Reşid Mehmed Efendi, şiirinden temiz yaradılışlı, iffetli bir güzel olarak bahsetmiş; şöyleyişinin güzelliğine karşılık verilemeyeceğini söylemiştir.

Bī-bedel maḥbūbdur ṭabʿ-ı ʿafīfā kim Reşīd

Şīve-i ḥüsn-i cemāl-i naẓmına olmaz cevāb (G. 1 / 1)

"Dürüst yürüyüşünün kusursuzluğu taklit edilemez. Çünkü bu şiiri, kalemimin üslubuyla Reşid imzalar." şeklinde çevrilen beyitte şair, şiirinin taklit edilemeyeceğini belirterek kendini över.

Ḳābil-i tanẓīr olmaz pāk-ı reftār-ı ʿafīf

Ḫāmem ol vech üzre bu naẓma Reşīd imżā ider (G. 9 / 7)

Pek çok şairde olduğu gibi Reşid Mehmed Efendi'nin bazı şiirlerinde de tasavvuf erbaplarının anıldığı görülür. "Tārīḫ-i İntiḳāl-i Şeyḫ ʿĪsā Efendi El-Naḳşibendî Ḳuddise Sirruhu" başlıklı şiirinde şair, Nakşibendi tarikatı şeyhlerinden biri olan İsa Efendi'den ve onun ölümünden söz açar. Ayrıca şair, bu şiirde İsa Efendi'nin ölüm yılına tarih düşürmüştür.

Aşağıdaki beyitlerden ilkinde şair; İsa Efendi'yi âlimlerin arifi, vecd sahiplerinin imamı, tarikat erbablarının şeyhi ve âlimlerin sırrına nail olan kişi olarak anlatır ve onun ölüm anında olduğundan bahseder. Bu beyitte birtakım tasavvufî terimler de geçmektedir. İkinci beyitte ise İsa Efendi'nin Şeyh Abdullah'tan feyz aldığından söz edilir. Şeyh Abdullah; Şeyh Abdullah Efendi olarak tanınan ve doğum tarihi bilinmeyen asıl adı Abdullah olan Kaşgar doğumlu bir şairdir. Nakşîbendî tarikatına mensup olan

Şeyh Abdullah, H. 1174 / M. 1760 yılında vefat etmiştir.[28] Reşid Mehmed Efendi ondan hocaların başı olarak bahsetmektedir.

Bu ve benzeri şiirlerden hareketle şairin tasavvufa ilgili ve Nakşibendi tarikatıyla bağlantılı olduğu söylenebilir. Ayrıca şairin, Dede Ömer Rûşenî'nin naatına yazdığı tahmisten de tasavvufa meyilli olduğu anlaşılmaktadır.

Hūş der-dem ʿārif-i āgāh imām-ı ehl-i ḥāl

Şeyḫ-i erbāb-ı sülūk ü maẓhar-ı sırr-ı ʿalīm (Kıt. 4 / 1)

Ḫᵛācegānuň ser-bülendi Şeyh ʿAbdu'l-lāhdan

Feyż-yāb-ı nisbet-i rāh-ı ḫafā-yı müstaḳīm (Kıt. 4 / 2)

Reşid Mehmed Efendi'nin şiirlerinde pek fazla şairden bahsedilmemekle beraber adı geçen birkaç şair de vardır. Şair, Şekerzade Feyzullah Sermed Efendi için yazdığı kasidede XVIII. yüzyıl şairlerinden estetik nesrin öncüsü Veysî ve XVII. yüzyılın kaside üstadı Nefʿî'den bahsetmektedir. Reşid, Sermed Efendi'yi överken aslında dolaylı olarak Veysî ve Nefʿî'nin büyüklüğünden de söz etmiştir. Aşağıdaki beyitte Veysî'den üstad, Nefʿî'den düzgün konuşan kişi olarak bahsetmekte ve o büyük şairlerin bile Sermed Efendi'nin nesrini örnek alacaklarından söz etmektedir.

Görselerdi şiʿr ü inşāsın iderlerdi aňa

Veysi-i üstād u Nefʿī-[i] suḫan-ver ıṭṭırād (K. 8 / 20)

Reşid Mehmed Efendi, hattat bir şair olduğu için bazı şiirlerinde hattatlığının izlerine rastlamak mümkündür. Şairin şiirlerinde hüsn-i hattın bazı özelliklerini ve terimlerini kullandığı görülür. Aşağıdaki beyitte şair, sevgilinin güzelliğini anlatırken hat terimlerinden faydalanmıştır. Midâd (yazı mürekkebi), siyah renk, hat ve nakş etmek bunlara örnek gösterilebilir.

Ḫaṭ gelince baḳ o māhuň şīve-i ruḫsārına

Ḥüsnini naḳşuň füzūn eyler siyeh-reng-i midād (Kıt. 8 / 4)

[28] Bkz. http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/nidayi-seyh-abdullah-efendi

Bir diğer beyitte şair, tevriyeli şekilde hüsn-i hat terimini kullanarak aynı zamanda sevgilinin güzelliğini arttıran ayva tüğüne işaret eder. Reşid, sevgilinin yanağındaki güzel yazıyı gördükçe gönlündekileri şerh eden bir arzuhal yazması için kâtibe ihtiyaç duyar.

Ol şāhı ḥüsn-i ḫaṭṭile gördükçe ey Reşīd

Çün ʿarż-ḥāl-i şerḥ-i dilüñden kitābet ṭut (G. 3 / 5)

Şair, taze şiirler yazmaya meylettikçe parmakları zorunlu olarak kaleme dönmektedir. Sıklıkla yazı yazdığı anlaşılan şairin parmakları, kalem gibi mürekkepten kararmış olmalıdır. Bu durum da yeni şiir yazarken şairin yaptığı talimlerin çokluğuna işaret eder.

Eyler żarūri kilk-i benān ile ülfeti

Mā'il Reşīd ter-ġazel-i ābdāre ḫaṭṭ (G. 13 / 5)

Reşid Mehmed Efendi'nin sanatının en belirgin özelliği kuşkusuz düşürdüğü tarihlerdir. Şair döneminde gerçekleşen olaylara tarih düşürmüştür. Yazdığı yedi kıt'a-i kebire ve iki adet kasideye tarih düşürmüş ve bu şiirlere başlık koyarak hangi olaya tarih düşürdüğünü de belirtmiştir. Ayrıca şair, şiirlerin sonunda kırmızı mürekkeple tarih düşürdüğü yılı da yazmıştır.

Reşid Mehmed Efendi, iki kasideye tarih düşürmüştür. Şairin bu şiirlerinde beyitler arasında anlam bütünlüğü de görülmektedir. Rşid, genellikle asıl tam tarih yöntemiyle tarih düşürmekle birlikte, mu'cem tarih gibi farklı yöntemler de kullanmıştır. Şairin çok fazla şiiri olmamakla birlikte, tüm bu bilgilere bakarak Reşid Mehmed Efendi'nin çok yönlü bir şair olduğu söylenebilir.

İKİNCİ BÖLÜM

REŞİD MEHMED EFENDİ DİVANÇESİ'NİN İNCELENMESİ

1. ŞEKİL ÖZELLİKLERİ

1.1. Nazım Şekilleri ve Türleri

Reşid Mehmed Efendi'nin *Divançe*'si gayr-i müretteb bir yapıda olup *Divançe*'de bulunan nazım şekilleri kaside, gazel, tahmis ve kıt'adır. Bu kıt'aların tarih kıt'ası olduğunu belirtmek gerekir. *Divançe*'de bulunan nazım şekillerinin dağılımı şu şekildedir:

Nazım Şekli	Kaside	Gazel	Tahmis	Kıt'a-i Kebire
Sayısı	3	16	1	7

Tablo 1. Nazım Şekilleri

Başlık	**Nazım Türü**
Taḫmīs-i naʿt-ı şerîf Rūşenī Dede Ḳuddise Sirruhu	Naat
Ravżа-i Muṭahharaya Sulṭān ʿAbdü'l-Ḥamīd Ḫān "Ṭābe Ṣerāhu" Ḥaẓretlerinüñ Teberrüken Taʿlīḳ Eyledikleri Ḳandīl-i Zerrīne Yazılan Tārīḫdür	Tarih
Der-naʿt-ı Seyyīdü'l-Mürselīn ʿAleyhi'ṣ-Ṣalāt Ve's-selām	Naat
Tārīḫ-i İntiḳāl-i Şeyḫ ʿĪsā Efendi El-Naḳşibendî Ḳuddise Sirruhu	Tarih
Tārīḫ-i Berāy-ı Binā-i Medrese-i Sulṭān-ı ʿAbdü'l-Ḥamīd Ḫān Ṭābe Ṣerāhu	Tarih
Tārīḫ-i Berāy-ı Binayı Kütüb-ḫāne-i Sulṭān ʿAbdü'l-Ḥamīd Ḫān Ṭābe Ṣerāhu	Tarih
Tārīḫ-i Beray-ı Maḥfil-i Hümāyūn Sulṭān ʿAbdü'l-Ḥamīd Ḫān Ṭābe Ṣerāhu	Tarih
Tārīḫ-i Berāy-ı Vilādet-i Maḫdūm-ı Şekzāde Feyżu'l-lāh Sermed Efendi	Tarih
Tārīḫ-i Berāy-ı Vilādet Maḫdūm Seyyid Nuʿmān Beg	Tarih
Tārīḫ-i Berāy-ı İnşā-yı Ḳışla-i Ḫumbaraciyān Der-Sāḥil-i Ḫāṣköy	Tarih

Tārīḫ-i Sāl-i Cedīd	Tarih

Tablo 2. Nazım Türleri

1.1.1. Kaside

Divançe'de üç adet kaside bulunmaktadır. *Divançe*'nin üçüncü manzumesi olan kaside naat türünde yazılmıştır. Yirmi dokuz beyitten meydana gelen bu kasideye, kaside-i beççe adı verilir. Hz. Muhammed (s.a.v) için yazılan bu kasidenin on üçüncü beytiyle methiye bölümü başlar, yirmi birinci beyit ise şairin mahlasının yer aldığı taç beyittir. Bu manzumede şair, Hz. Muhammed (s.a.v)'in her daim şefaatçi olduğunu, kızgın demirlerin ateşiyle yanmayı hakedenlere bile şefaat ettiğini anlatır. Onun merhametli kişiliğine övgü vardır. Girdiği her meclisi nurlandıran bir ay gibi olduğundan, âşıkların sabah akşam onun için ibadet ettiğinden bahseder. Şiirde Reşid Mehmed Efendi'nin ona yalvardığı, medet dilediği görülür.

Hemīşe ḳaṭre-i baḥr-i şefāʿatüň besdür

Ne rütbe olsa da bir ḳul sezā-yı nār-ı nikāl (K. 3 / 20)

Şeb ü seḥer ide devrān ʿāşıkān ile tā

Bu bezm-gāhda mihr-i münīr ü māh ile sāl (K. 3 / 22)

Münevver eyleye ṣadr-ı behîn der-gāhuň

Dürūd-ı ṣāf u taḥāyā-yı vāḥid-i müteʿāl (K. 3 / 23)

Aşağıdaki beyit ise kasidenin taç beyitidir. Bu beyitte onun lütfuyla ölmenin güvenli ve sevinç verici olduğundan bahsedilir.

Emīn ü şād ola feyż-i ʿināyetüňle hayn

Reşīd ḫāk-i derinde kemīne-i rū-māl (K. 3 / 21)

Divançe'nin sekizinci manzumesi de kaside nazım biçimiyle yazılmıştır. "Tārīḫ-i Berāy-ı Vilādet-i Maḫdūm-ı Şekzāde Feyżu'l-lāh Sermed Efendi" başlıklı bu kaside, kırk beyitten oluşmuş ve kırkıncı beytine tarih düşürülmüştür.

Kaside Feyzullah Efendi'ye övgüdür. Feyzullah Efendi, Şekerzade Seyyid Mehmed Efendi'nin (ö. H. 1166/ M. 1753) oğludur. Feyzullah Efendi'nin babası Seyyid Mehmed Efendi Manisalı bir hattattır. Şekercizâde lakabıyla tanınır. [29]

Feyzullah Efendi; İstanbul'da doğmuş olup doğum tarihi bilinmemektedir. Seyyid Feyzullah Sermed Efendi olarak tanınmıştır. Temel eğitimini babası Seyyid Mehmed Efendi'den almıştır. Şeyhü'l-kurra olan Feyzullah Efendi, Saray-ı Âmire hocalığı ile Selanik kadılığı yapmıştır. Osmanlılarda logaritma sahasındaki ilk müstakil eseri yazan Feyzullah Efendi, müderris olup şiir ve inşâya vakıftır ve bir *Divân*'ı vardır. Ayrıca astronomi ve müzikle de ilgilenmiştir. Doğum tarihi bilinmemekle birlikte H. 1201 / M. 1787 de vefat ettiği bildirilmektedir.[30] Fakat kimi kaynaklarda ölüm tarihi H. 1218 / M. 1804 olarak geçmektedir.[31]

Şiirin on dördüncü beytinden itibaren Feyzullah Efendi'ye methiye bölümü başlar. Şaire göre seyyit ve faziletli Şekerzade Feyzullah Efendi, soyluluğu doğruluk ve dürüslük ile kazanmıştır.

Seyyid ü fāżıl Şeker-ẕāde Efendi kim anuň
Nāmı Feyżu'l-lāh olup feyyāże itmiş istinād (K. 8 / 14)

İntisāb-ı gevher-i ẕātile faḫr itse n'ola
İtmede kesb-i şerāfet māye-i rüşd ü sedād (K. 8 / 15)

İrfan meclisinde bütün maarifetlerin onda toplandığını ve bu maarifetleri edinmek isteyen kişilerin onun etrafında toplanıp ondan feyz alması gerektiğini söyler.

[29] Bkz. https://islamansiklopedisi.org.tr/sekerzade-seyyid-mehmed
[30] Bkz. http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/sermed-seyyid-feyzullah-efendi
[31] Akbayar, a.g.e., 534.

Bezm-i ʿirfānı anuň cümle maʿārif kānıdur

Feyż-yāb olsun gelüp kām olsun ehl-i irtiyād (K. 8 / 16)

Reşid Mehmed Efendi, kendisi bir hattat olduğu için şiirde daha çok Feyzullah Efendi'nin hüsn-i hat yeteneğine övgüde bulunmaktadır.

İbn Maḳala levḥa-i ḥüsn-i ḫaṭın görseydi ger

Cedvel-āsā nūr-ı çeşmānı bulurdı imtidād (K. 8 / 17)

Şair, kasidede XVIII. yüzyıl şairlerinden estetik nesrin öncüsü Veysî ve XVII. yüzyılın kaside üstadı Nefʿî'den bahseder. Sermed Efendi'yi överken aslında dolaylı olarak Veysî ve Nefʿî'nin büyüklüğünden de söz eder. Veysî'den üstat, Nefʿî'den düzgün konuşan kişi olarak söz açan şair, o büyük şairlerin bile Sermed Efendi'nin nesrini örnek alacaklarını söyler.

Görselerdi şiʿr ü inşāsın iderlerdi aňa

Veysi-i üstād u Nefʿī-[i] suḫan-ver ıṭṭırād (K. 8 / 20)

Bu kasidede yer alan tarih beyti, *Divançe*'nin altıncı tarih beytidir. Şekerzade Feyzullah Sermed Efendi'nin ölüm tarihi kaynaklarda H. 1201 / M. 1787 olarak geçer fakat şair H. 1196 / M. 1781 yılına tarih düşürülmüştür. Şair, burada asıl tam tarih yapmıştır. İkinci mısraın tüm harfleri ebced hesabı ile toplandığında H. 1196 / M. 1781 senesini vermektedir. (ʿÖmrle 345, yā 11, Rab 202, Muḥammed 92, saʿd 134, ola 43, bā 3, -kām 61, şād 305)

Maḳdeminüň oldı tārīḫ-i dil-ārāsı Reşīd

ʿÖmrle yā Rab Muḥammed saʿd ola bā-kām şād (K. 8 / 40)

1195

Şairin yazdığı üçüncü kaside, "Tārīḫ-i Berāy-ı İnşā-yı Ḳışla-i Ḫumbaraciyān Der-Sāḥil-i Ḫāṣköy" başlıklı olup yirmi bir beyitten oluşur ve *Divançe*'nin onuncu manzumesidir. Bu kasidenin son beytine tarih düşürülmüştür. Kasidede şair, Sultan III. Selim'in (ö. H. 1223 / M. 1808) Humbaracı Kışlası'nı kurması anlatılır.

Divançe'de yer alan sekizinci tarih beyti bu kasidede olup Hasköy Sahili'ndeki Humbaracı Kışlası'nın inşasına yazılmıştır. İstanbul'un Beyoğlu ilçesinde yer alan bu kışla askerî binaların modern anlamda ilk örneği sayılır. Kışla III. Selim tarafından H. 1206 / M. 1792 senesinde, kışla avlusunun ortasında yer alan cami ise validesi Mihrişah Vâlide Sultan tarafından H. 1208 / M. 1794'te yaptırılmıştır. Oldukça büyük olan bu kışlanın birçok bölümü bulunmaktadır. Top döküm tesisleri, çeşitli askerî amaçlarda kullanılmak üzere deri işlenen bir klorhâne, tâlim yerleri, ahırlar, mutfak, hamam, mescidle meşruta odaları ve dükkânlar kışlanın içinde yer almaktadır. Kışla II. Mahmut döneminde yenilenmiştir. Bu yenileme sırasında yapı mimarî olarak çok fazla değişime uğramış ve bu olay neticesinde kullanım amacından uzaklaşmıştır. Kışla günümüze kadar çeşitli amaçlarla kullanılmıştır. H. 1264 / M. 1848'de Galata Sarayı yanınca onun yerine Mekteb-i Tıbbiyye'ye verilmiş, H. 1281 / M. 1865'teki kolera salgınında Yahudi hastaların bakımında kullanılmış, H. 1293-1294 / M. 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nda askerî hastane olarak kullanılmış. H. 1266 / M. 1850 ve H. 1277 / M. 1861'de elden geçirilen binalar II. Abdülhamid döneminde onarım görmüş, Cumhuriyet dönemine kadar yine Mühendishâne binası ile beraber Topçu ve İstihkâm Okulu, Cumhuriyet'in ilânından sonraysa önce Yedek Subay Okulu, ardından 1941 senesine kadar topçu subayları için meslek tatbikat okulu görevini üstlenmiştir. 1971-1974 yılları arasında gerçekleşen Haliç Köprüsü'nün inşaası sırasında kışla neredeyse tamamen tahrip olmuş, geriye yalnızca bozulmuş yapı parçaları kalmıştır. Kışlanın kuzeyindeki Sütlüce tarafı lağımcılara, güneyindeki Hasköy tarafı ise humbaracılara ayrılmıştır. [32] Şair, kasidede daha ziyâde humbaracılar için ayrılan Hasköy tarafından bahsedilir. Tarih beytinde Sultan III. Selim'in adı ve adaletli olduğu bilgisi geçer. Burada da asıl tam tarih yapılmış olup H. 1208 / M. 1793 senesine tarih düşürülmüştür.

Bu maḳāma didi ṭārīḫ Reşīd-i çāker

Dād-ı Sulṭān Selīm ḫumbaracı cāy-gehi (K. 10 / 21)

1208

Şair, Sultan Selim'in ordu düzenini en güzel hâle getirmek için gayret ettiğini ve bunun üzerine böyle güzel bir humbaracı ocağı yaptığını söyler.

[32] Bkz. https://islamansiklopedisi.org.tr/humbarahane-kislasi-ve-camii

Aḥsen-i naẓm-ı sipāh üzre idince iḳdām

Yapdı bir böyle güzel ḫumbaracı cāy-gehi (K. 10 / 9)

Reşid; ocaktan cesur hizmetkârların toplanma yeri, yeni düzenin merkezi, gaza ehlinin kışlası, mert insanların meskeni olarak bahseder.

Zihi nev-ṭarḥ-ı şehi mecmaʿ-ı ḫuddām-ı dilir

Ḳışla-i ehl-i ġazā mesken-i merdān zihī (K. 10 / 12)

Şaire göre bu ocağın dirildiğini gören dinsiz düşmanlar, korku ateşinden ve gönül gazabından erimiştir. Bu açıdan bakıldığında bu ocağın kurulmasının, döneminde büyük yankı uyandırdığı düşünülebilir.

Bu ocaġuň görüp iḥyāsını nār-ı ḫavfdan

Eridi düşmen-i dīn-kede dil-i pür-velehi (K. 10 / 13)

Güçlü düşmanlar, aç gözlülük parıltısının humbara güllesine isabet etmesiyle savaş alanında açlığından geberir. O gülle, düşmanı görünce barut istemez; yüzü siyah olan gönlün ahının gücü düşmanı parçalar.

Açlığından geberür maʿrekede ḫaşm-ı ḳavī

Dāne-i ḫumbaraya degmesi tāb-ı şerehi (K. 10 / 14)

Yemleme istemez aʿdāyı görince dāne

Pāreler cāẕibe-i āh-ı dil-i rū-siyehi (K. 10 / 15)

1.1.2. Gazeller

Reşid Mehmed Efendi'nin *Divançe*'sinde "Gazeliyyat" başlığı altında toplam on altı gazel bulunmaktadır. Bu gazellerden ikisi yedi, diğerleri ise beş beyitten oluşmaktadır.

Şair, "-est" redifli bir Farsça gazel de yazmıştır.

ʿAşḳ dizner dīk mācān-est ū hem cānane-est

Leyk dürer ah ṭaleb yār-est ū hem bīgane-est (G. 4 / 1)

Şairin gazellerinde ele aldığı konular şöyledir;

Şiir	Konu
Gazel 1	Tasavvuf/İlahî aşk
Gazel 2	Hüsn-i hat
Gazel 3	Beşerî aşk/Hüsn-i hat
Gazel 4	Beşerî aşk
Gazel 5	Tasavvuf/İlahî aşk
Gazel 6	Beşerî aşk
Gazel 7	Beşerî aşk
Gazel 8	Hüsn-i hat
Gazel 9	İlahî aşk/Hüsn-i hat
Gazel 10	Aşk/Sevgili
Gazel 11	Sevgili
Gazel 12	Tasavvuf
Gazel 13	Hüsn-i hat
Gazel 14	İlahî aşk
Gazel 15	Aşk
Gazel 16	Aşk/Hüsn-i hat

Tablo 3. Gazellerdeki Konular

Reşid Mehmed Efendi'nin gazelleri incelendiğinde, bir şiirde yalnızca bir konuya bağlı kalmadığı pek çok konuya değindiği görülmektedir. Şairin gazellerinde en sık karşılaşılan konu aşktır. Bu aşk kimi zaman beşerî aşk, kimi zaman ise ilahî aşk olarak görülür. Şair, aşk konusunun yanında mesleği olan hattatlığı hemen her gazelinde ele almış; hüsn-i hat sanatını kişiliğinin bir yansıması olarak şiirlerinde sıkça kullanmıştır.

Şair, Nakşibendi tarikatı ile bağlantılı olduğundan şiirlerinde tasavvufa dair pek çok ize rastlanmaktadır. Hemen her gazelinde tıpkı hüsn-i hat terimlerini kullandığı gibi tasavvufî terimlerden faydalandığı da görülmektedir.

1.1.3. Tahmis

Divançe'de bir adet tahmis bulunmaktadır. *Divançe*'nin ilk manzumesi olan bu şiirde şair, Dede Ömer Rûşenî'nin dokuz beyitlik gazeline tahmis yapmıştır. Dokuz bendden oluşan bu tahmis, naat türünde yazılmış olup pek çok dinî terim içermektedir. Bu manzumede şair, Hz. Muhammed'i (s.a.v) övmektedir. Dede Ömer Ruşenî'ye ait olan mısralarda ise Hz. Muhammed'in (s.a.v) yaşadığı dönemde yaşamış şahıslardan bahsedilmektedir.[33]

Cān u dilden ṣalavāt eyleyerek ol gülüňe

Oldı rūmāl senüň ey şeh-i mürsel yoluňa

Ḳıl meded eyle ʿināyet bu Reşīdā ḳuluňa

Ve'd-ḍuḥā virdiňe ve'l-leyl okurum sünbülüňe

Rūşenī virdi budur külle ġadātin ve ʿaşī (1/ IX)

1.1.4. Kıt'a-i Kebireler

Beyit sayısı ikiden fazla olan kıt'alara "kıt'a-i kebire" adı verilir. Kıt'alarda beyitler arası anlam bütünlüğü bulunur. Bu şiirler gazelin matla beyti olmayan şekli olarak düşünülebilir. Fakat konu bakımından gazelden ayrılırlar. Kıt'alar, daha çok tarih düşürme yapılırken kullanılan nazım biçimleridir. [34]

Divançe'de yedi adet kıt'a-i kebire bulunmaktadır. Tarih manzumelerinin başlık ve beyit sayıları şöyledir:

Şiirin Başlığı	**Beyit sayısı**
Ravża-i Muṭahharaya Sulṭān ʿAbdü'l-Ḥamīd Ḫān "Ṭābe Ṣerāhu"[35] Ḥaẓretlerinüň Teberrüken Taʿlīḳ Eyledikleri Ḳandīl-i Zerrīne Yazılan Tārīḫdür	7
Tārīḫ-i İntiḳāl-i Şeyḫ ʿĪsā Efendi El-Naḳşbendî Ḳuddise Sirruhu	7
Tārīḫ-i Berāy-ı Binā-i Medrese-i Sulṭān-ı ʿAbdü'l-Ḥamīd Ḫān Ṭābe Ṣerāhu	14

[33] Kalın olarak belirtin dizeler Reşid'in eklediği kısımlardır.
[34] Dilçin, a.g.e., 203.

Tārīḫ-i Berāy-ı Binayı Kütüb-ḫāne-i Sulṭān ʿAbdü'l-Ḥamīd Ḫān Ṭābe Ş̱erāhu	13
Tārīḫ-i Beray-ı Maḥfil-i Hümāyūn Sulṭān ʿAbdü'l-Ḥamīd Ḫān Ṭābe Ş̱erāhu	10
Tārīḫ-i Berāy-ı Vilādet Maḫdūm Seyyid Nuʿmān Beg	7
Tārīḫ-i Sāl-i Cedīd	11

Tablo 4. Tarihler

Divançe'nin ikinci manzumesi olan ilk tarih, yedi beyitten oluşmaktadır. Bu manzume Sultan Abdülhamid Han (H. 1187-1203 / M. 1774-1789) döneminde yazılmıştır. Şair, H. 1193 / M. 1779 yılına tarih düşürmüştür. İkinci beytin yalnızca noktalı harflerini toplayarak ulaşılan bu tarihe asıl noktalı harflerle oluşturulduğu için "mu'cem tarih" adı verilmiştir.[36] Şiirin başlığından anlaşıldığı üzere bu tarih, Ravza-i Mutahhara'daki kandillerin altınla süslenmesine düşürülmüştür. Sözlükte "tertemiz bahçe" anlamına gelen Ravza-i Mutahhara, Mescid-i Nebevî içinde Hz. Peygamber'in kabriyle minberi arasındaki bölümdür. Günümüzde Ravza-i Mutahhara'nın batı yönünde III. Murad'ın (ö. H. 1003 / M. 1595) armağanı olan minber ile ortada Kayıtbay döneminden kalan mihrap yer almaktadır.[37] Burada pek çok sütun bulunur ve her birinin özel bir adı ve anlamı vardır.

Reşīdā bu sirāc-ı pāke zīver cevherî tārīḫ

Çerāġ oldı der-i Aḥmed ile ḳandīl-i kām aldı (Kıt. 2 / 7)

1193

Şair, Sultan Abdülhamid Han'ın (H. 1187-1203 / M. 1774-1789) cömertliğinin nuruyla Medine ehlinin gönlünün parlak olduğunu ve bu vesile ile sonsuz, ulu davetlerin feyzini aldığını söyler.

Münevverdür dil-i ehl-i Medîne nūr-ı cūdile

Bu taḳrīb ile bī-ḥad feyż-i daʿvāt-ı kirām aldı (Kıt. 2 / 3)

[36] İsmail Yakıt, Türk-İslâm Kültüründe Ebced Hesabı ve Tarih Düşürme, 4. b., İstanbul:Ötüken Neşriyat, 2017, s. 442.
[37] Bkz. https://islamansiklopedisi.org.tr/ravza-i-mutahhara

Şaire göre nice güzel ve değişik güzel, resulün dergâhının yolunu tutar çünkü o muhterem yer, huzur ve selametin temiz hediyesini almıştır.

Niçe zībā tuḥaf irsāl-i der-gāh-ı resūl idüp

O cāy-ı muḥterem çün ṭuḥfe-i pāk-i selām aldı (Kıt. 2 / 4)

Şair, sultanın yaptırdığı altın kandillerin aya benzeyen bir sanat eseri olduğunu söyler. Bu kandiller cihanın övgüsünü almış ve talik yazısında nam almıştır.

Ḳamer-ṭalʿat muṣannaʿ böyle bir ḳandīl-i zerrīni

Der-i faḫr-i cihāna eyleyüp taʿlīḳ-i nām aldı (Kıt. 2 / 5)

"Tārīḫ-i İntiḳāl-i Şeyḫ ʿĪsā Efendi El-Naḳşibendî Ḳuddise Sirruhu" başlıklı manzumede ise şair, Nakşibendi Şeyhi İsa Efendi'nin ölüm tarihi olan H. 1206 / M. 1792 senesine tarih düşürmüştür. Şair, manzumede İsa Efendi'den âlimlerin arifi, vecd sahiplerinin imamı, tarikat erbablarının şeyhi ve âlimlerin sırrına nail olan kişi olarak bahseder ve onun ölüm anında yanında olduğundan söz eder. Kaynaklarda İsa Efendi ile ilgili bilgi bulunamamıştır. Şiirde İsa Efendi'nin hocaların başı olarak belirtilen Şeyh Abdullah'tan feyz aldığı iletilir.

Şeyh Abdullah; Şeyh Abdullah Efendi olarak tanınan ve doğum tarihi bilinmeyen asıl adı Abdullah olan Kaşgar doğumlu bir şairdir. Nakşîbendî tarikatına mensup olan Şeyh Abdullah H. 1174 / M. 1760 yılında vefat etmiştir.[38] Reşid Mehmed Efendi ondan hocaların başı olarak bahseder. Hicri 1206 yılını gösteren tarih Miladi 1791 yılına tekabül etmektedir. Burada şair, asıl tam tarih yapmıştır. Tarih mısraında anlam düzgün ve imlâ şekli doğruysa, tarih düşürülen şeyden mısrada bahsediliyorsa, kısacası her şey açıksa ve hesaplandığında yıl doğru çıkıyorsa buna "asıl tam tarih" denir.[39] Şair ikinci mısraın tüm harflerini kullanarak ebced yapmıştır. (Menzil-i 127, ʿĪsā 150, Efendi 145, ʿayn-ı 130, Cennetü'n-naʿīm 654)

Resm-i ʿOs̱mānile tārīḫin Reşīdā yazdılar

Menzil-i ʿĪsā Efendi ʿayn-ı Cennetü'n-naʿīm (Kıt. 4 / 7)

[38] Bkz. http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/nidayi-seyh-abdullah-efendi
[39] Yakıt, a.g.e., 424.

1206

Sultan Abdülhamid Han (ö. H. 1203 / M. 1789) XVIII. yüzyılda bir külliye yaptırmıştır. İstanbul'un Bahçekapı semtinde yaptırılan bu külliye selâtin külliyelerinin sonuncusudur. Temeli H. 1190 / M. 1777 yılında atılan bu külliyenin yapımı H. 1194 / M. 1780 yılında tamamlanmıştır. Reşid Mehmed Efendi de o dönemde yaşamış bir şair olarak farklı şiirlerle bu külliyenin farklı bölümlerinin yapımına tarih düşürmüştür. Külliyede cami, medrese, kütüphane, aşhane, sıbyan mektebi, sebil ve çeşmeler, arasta, türbe, hazire gibi bölümler vardır. Ayrıca Sultan I. Abdülhamid de H. 1194 / M. 1780'de yapılan bu türbede yatmaktadır. [40]

Divançe'deki diğer tarih H. 1194 / M. 1780'de I. Abdülhamid Han'ın yaptırdığı külliyenin yapıldığı yıla işaret etmektedir. Burada şair külliyenin içinde bulunan medreseye tarih düşürmüştür. Hamidiye Medresesi olarak bilinen bu medrese, İstanbul sınırları içindedir. Üzerinde medresenin kitabesinin yer aldığı cümle kapısı, medresenin batı sınırını oluşturan Yıldız Hamamı Sokağına açılmaktadır.[41] Medresenin 20 adet medrese hücresi yer alan dikdörtgen bir avlusu vardır; 1914 yılında 50 talebesi olduğu bildirilmiştir. 1918'de bakımsızlıktan harabeye dönmüş, 1926'da ise İstanbul Ticaret Borsasına devredilmiştir. Borsaya devredildikten avlunun üstü çatı ile kapatılmış ve mimarisi tamamen değiştirilmiştir. Günümüzde bu borsa tarafından kullanılmaktadır. Külliyede, XVI. yüzyıl sonrası sıklıkla kullanılan cami avlusunu çeviren medrese planı uygulanmamış, cami de medreseden ayrı ve cemaate açık bir ibadet yeri olarak inşa edilmiştir. Buna ek olarak medresenin altında bodrum odalarına yer verilmesi de yenilikçi bir mimarinin göstergesidir. [42]

Tārīḫ-i dil-nişīn ü dil-ārāsıdur Reşīd

Sırr-ı ḥaseni medrese yapdı Ḥamīd Ḫān (Kıt. 5 / 14)

1194

Reşid Mehmed Efendi, Sultan Abdülhamid Han'ın güzel bir medrese binası tanzim ettiğini ve bu ferah yerin onun beğenilen bir lütfu olduğunu söyler.

[40] Bkz. https://islamansiklopedisi.org.tr/hamidiye-kulliyesi
[41] Birol Alpay, I. Sultan Abdülhamid Külliyesi ve Hamidiye Medresesi, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Yıllığı VIII, 1979, s. 7.
[42] Bkz. https://www.turanakinci.com/portfolio-view/eminonu-hamidiye-medresesi/

Ḳıldı nevîn ṭarḥ ile bir medrese binā

Manẓūr-ı luṭfı oldı bu cāy-ı feraḥ-mekān (Kıt. 5 / 6)

Şair, ünlü bir bilgin olan İbn-i Hacib'in[43] (ö. H. 646/ M. 1249) bu medresede ders okutmak için kapısında hizmetçi olacağından bahseder.

Görseydi İbn-i Ḥācib eger intisāb içün

Bevvāb olurdı ṭālib-i ḫıdmet olup hemān (Kıt. 5 / 8)

Reşid; erdem ve olgunluğa rağbet eden kimselerin boş gezmemesini, bağlılık ile bu dergâhta zaman geçirmesini ister.

Fażl u kemāle rāġıb olan gezmesün tehī

Olsun mülāẕemetle bu der-gehde bir zamān (Kıt. 5 / 9)

Bolluk güneşinin alameti buna şahittir ki (burada) her bilim olgunluk ile şüphesiz tahsil edilir; şeklinde günümüz Türkçesine aktarılan beyitte bu medresede dinî ve fennî bilimler bir arada öğretilmektedir.

Meşhūd bunda bir eṣer-i mihr-i feyż kim

Her fen olur kemāl ile taḥṣīl-i bī-gümān (Kıt. 5 / 10)

Reşid Mehmed Efendi; "Bülbül, bu gül bahçesine girmek için selvi ağacında ciddiyet ve çalışma ile deneme derslerini okur." şeklinde günümüz Türkçesine aktarılan beyitte medreseyi gül bahçesine, talebelerini ise ciddiyet ve çalışma ile gül bahçesine girmeye çalışan bülbüle benzetir.

Bu gülsitāne girmekiçün cidd ü saʿy ile

Servinde ʿandelīb oḳur ders-i imtiḥān (Kıt. 5 / 11)

Şair, bu medresenin banisi olan Sultan Abdülhamid'in izzet ve devlet ile daim olup Hayy ve Müsteʿān olan Allah tarafından saygınlıkla mükâfatlandırmasını diler.

[43] Bkz. https://islamansiklopedisi.org.tr/ibnul-hacib

Bānîsi ʿizz ü devlet ile müstedām olup

Ecrle mükerrem ide anı Ḥayy u Müsteʿān (Kıt. 5 / 12)

Bir diğer tarih kıtasında şair, yine bu külliyenin içinde yer alan kütüphanenin yapımından bahseder. H. 1194 / M. 1780 yılını gösteren bu tarihte Reşid, asıl tam tarih yapmış olup kütüphanenin tamamlanmasına tarih düşürmüştür. Kütüphane, günümüzde İstanbul'un Eminönü semtinde bulunup oldukça yıpranmış bir hâldedir. Hamidiye Kütüphanesi, diğer padişah kütüphanelerine nazaran hem kitap sayısı hem de çalışan sayısı açısından yetersizdir. Kütüphanenin vakfiyesinde kitap sayısının yeri boş bırakılmıştır. Sonradan yapılan sayımlarda I. Abdülhamid'in kütüphaneye 1552 kitap vakfettiği, kütüphane kurulduktan bir süre sonra ise Lala İsmâil Efendi (ö. 1233 / M. 1818)'nin 750 kitap vakfetmesiyle kitap sayısının arttırıldığı anlaşılmaktadır. Külliyenin genel durumunun kötüye gitmesi ve medresenin kapatılması sonrası kütüphanedeki kitaplar önce Medresetü'l-Mütehassısîn Mektebi'nin kütüphanesine sonra ise sırasıyla Murad Molla Kütüphanesi ve Süleymaniye Kütüphanesi'ne taşınmıştır. [44]

Manzumede şair, bir toplantı yapılıp kütüphane yapımına karar verildiğinden bahseder. Böylece kütüphanenin yapımına başlanır. Yapım aşaması bittikten sonra öğrencilere duyurulur, henüz işleyişe başlamadan kütüphanenin kapıları halka açılır. Şair, bu kütüphaneyi yaptırdığı için padişaha pek çok övgüde bulunur.

Oldı tārīḫi bu bünyād-ı dil-ārānuñ Reşīd

Yapdı nevdār-ı kütüb Sulṭān Ḥamīd-i kām-yār (Kıt. 6 / 13)

1194

Divançe'deki diğer tarih yine H. 1194 / M. 1780 yılına düşürülmüştür. Bu manzumede Sultan Abdülhamid Han'ın yaptırdığı selâtin camisinin mahfil bölümüne tarih düşürülmüştür. Mahfil, selâtin camilerinde sultanlara ya da müezzinlere ayrılan bölmedir.[45] Manzumenin başlığının "Toprağı iyi ve kutlu olan Sultan Hamid Han'ın padişah mahfilinin tarihidir." şeklinde olması da bu bilgiye kesinlik sağlamaktadır. Bahsedilen bu caminin Beylerbeyi Camii ya da diğer adıyla Hamid-i Evvel Camii

[44] Bkz. https://islamansiklopedisi.org.tr/hamidiye-kutuphanesi
[45] İsmail Parlatır, Osmanlı Türkçesi Sözlüğü, 5. b., Ankara: Yargı Yayınevi, 2012, s. 994

olduğu düşünülmektedir. Bu camii İstanbul'un Beylerbeyi semtinde I. Abdülhamid Han'ın validesi Rabia Sermi Sultan adına yaptırılmış olup İstanbul'daki yalı camii örneklerinin en güzellerinden kabul edilir. Caminin iç mekânında şairin de bahsettiği kalem işi süslemeler yer almaktadır. Cami, H. 1311 / M. 1894 yılında meydana gelen depremde hasar görmüş, 1969 yılında ise restore edilmiştir. 1983 yılında çıkan bir yangında hasar gören cami, Vakıflar Genel Müdürlüğü eliyle hızlı bir şekilde restore edilmiş; yine aynı yıl ibadete açılmıştır. Günümüzde hâlâ faaliyetine devam etmektedir.[46]

Şair, Sultan'ın sahile güzelce bakıp burayı cami yapımı için belirlediğini anlatır. Buradaki mahfilin yüce olduğundan, bir bedel belirlenmeyecek kadar değerli olduğundan ve buraya altından seccade serildiğinden bahseder. Şair, asıl tam tarih yapmıştır. İkinci mısraın tüm harflerinin sayı karşılıkları toplandığında H. 1195 / M. 1780 tarihini vermektedir.

Didi tārīḫini bu bende-i dāʿīsi Reşīd

Maḥfel-i menzil-i Sulṭān Ḥamīd Ḫān velī (Kıt. 7 / 10)

1194

Bir diğer tarih, şairin başlıkta belirttiğine göre büyük bir zât olan Seyyid Numan Bey (ö. ?)'in oğlunun doğumu için yazılmıştır. Seyydin Numan Bey ve oğlu Muhammed Tayyar hakkında bilgi bulunamamış olup Muhammed Tayyar, Reşid Mehmed Efendi'nin şiirde belirttiğine göre "yeni yetişen değerli bir mücevher" gibidir. Şair, bu tarihi de asıl tam tarih olarak yazmıştır. Muhammed Tayyar'ın ferahlık veren dünyaya gelişi için yazılmış bu tarih, onun irfan meyvesinin süsüdür.

Oldı tārīḫ-i ḳudūm-i feraḥ-efzāsı Reşīd

Zîver-i nevber-i ʿirfān-ı Muḥammed Ṭayyār (Kıt. 9 / 7)

1194

Şair, şiirde Seyyid Numan Bey'in aziz bir kişilik olduğunu ve cihanın gül bahçesine girdiği vakit, onun yüzünün bereketiyle bir asil neslin çoğaldığını söyler.

[46] Bkz. https://tr.wikipedia.org/wiki/Beylerbeyi_Camii

Geldi gülzār-ı cihāna o mükerrem mīrüẖ

Ḳondı ṣad yümnle bir necl-i necîbi çün hezār (Kıt. 9 / 2)

Reşid, bu asil evladın alametli olduğunu söyler ve anne babasıyla dünyada mutlulukta muradına ermesi için dua eder.

Vālideyniyle o maḫdūm-ı necābet mersūm

Kām-yāb ola ṣafāyile felekde hemvār (Kıt. 9 /6)

Divançe'deki son tarih şairin "Yeni Yılın Tarihi" adını verdiği on birinci manzumedir. Asıl tam tarih yapılan bu tarihte H. 1208 / M. 1793 senesi bildirilmektedir. Reşid Mehmed Efendi, burada Sultan III. Selim (ö. H. 1223 / M. 1808) tarafından kurulan Nizam-ı Cedîd ordusunun kuruluşuna tarih düşürmüştür.

Nizam-ı Cedîd, III. Selim döneminde yenilenme ve yeniden yapılanma olarak geçer (H. 1206-1221 / M. 1792-1807). Dönemin siyasî ve sosyal koşulları çağdaş bir ordunun yanı sıra sivil alanda da yenileşmeyi zarûrî kılmıştır. Bunun sonucunda çağdaş bir askerî teşkilat ve merkezî bürokrasinin geliştirilmesi gerekli görülmüştür.[47] Böylelikle Nizam-ı Cedîd ordusunun kurulmasına H. 13 Recep 1207 / M. 24 Şubat 1793 yılında karar verilmiştir. Yeni ve modern tarzda askerî ve siyasî değişiklik amacıyla kurulan bu ordu, pek çok zorlukla karşılaşmış ve yeniçerilerin çıkardığı Kabakçı Mustafa İsyanı sonucu ortadan kaldırılmıştır.[48] Yani şair burada "cedîd" derken hem yeni bir döneme girişi hem de Nizam-ı Cedîd'i kasteder.

Reşīdā bendesi de mıṣraʿ-ı tārīẖin ʿarż eyler

Hümāyūn ola şāh-ı dehre nev-sāl-i feraḥ-efzāy ṭūr (Kıt. 11 / 11)

1208

Şair, bu ordunun kurulmasıyla devletin sancağı günden güne daha da yükseldikçe bildiğinden şaşmayan düşman güruhunun daima perişan olacağını söyler.

[47] Bkz. https://islamansiklopedisi.org.tr/nizam-i-cedid
[48] Bkz. https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/783177

Livā-yı devleti günden güne bālā-ter olduḳça

Hemīşe ḫāk-sār ola gürūh-ı düşmen-i ḫod-rāy (Kıt. 11 / 9)

2. AHENK UNSURLARI

2.1. Vezin

Divançe'de yer alan tüm manzumeler aruz vezni ile yazılmıştır. *Divançe*'de altı farklı aruz kalıbı kullanılmış olup şiirlere göre dağılımı şöyledir:

Bahir	Vezin	Kaside	Gazel	Tahmis	Kıt'a	Toplam
Hezec	Mefâ'îlün Mefâ'îlün Mefâ'îlün Mefâ'îlün		1		2	3
	Mef'ûlü Mefâ'îlü Mefâ'îlü Fe'ûlün		1			1
Remel	Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün	1	4		2	7
	Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilün		1	1	3	5
Muzârî	Mef'ûlü Fâ'ilâtü Mefâ'îlü Fâ'ilün		4		1	5
Müstec	Mefâ'îlün Fe'ilâtün Mefâ'îlün Fe'ilün	1	3			4

Tablo 5. Vezinlerin Nazım Biçimlerine Göre Dağılımı

Görüldüğü gibi *Divançe*'de en çok "*Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün*" veznini kullanılmıştır.

Divançe'de imale, zihaf, vasl, medd gibi bazı aruz kusurları yer almaktadır. Bu kusurlara bakılacak olursa:[49]

İmale örnekleri:

[49] Aruz kusurları koyu renk ile gösterilmiştir.

Fâʿilâtün / Fâʿilâtün / Fâʿilâtün / Fâʿilün

- + - - / - + - - / - + - - / - + -

Ḥabbeẕā şā**h-ı** bülend-aḫter emīrü'l-mü'minīn

Yaʿni Ḫān ʿAbdü'l-ḥamī**d-i** efḫa**m-ı** ʿālī-tebār (Kıt. 6 / 1)

Mefâʿîlün / Mefâʿîlün / Mefâʿîlün / Mefâʿîlün

+ - - - / + - - - / + - - - / + - - -

Di**li** farṭ**-ı** maḥabbet üzredür Sulṭān-ı kevneyne

Anuňçün ʿizz ü şān**-ı** devle**ti** hüsn**-i** temām aldı (Kıt. 2 / 2)

Mefâʿîlün / Mefâʿîlün / Mefâʿîlün / Mefâʿîlün

+ - - - / + - - - / + - - - / + - - -

İder zer-mühre **ile** ṣāf-ı rūyın ḫoş-liḳā kāġaẕ

K'o**la** tā şīve**-i** ḥüs**n-i** ḥaṭ**-ı** yā**re** sezā kāġaẕ (G. 8 / 1)

Medd örnekleri:

Mefʿûlü Fâʿilâtü Mefâʿîlü Fâʿilün

- - + / - + - + / + - - + / - + -

Sīt ü ṣadā-yı şevket ü şānile **mihr**-veş

Pürdür bu **heft**-ḳubbe-i mīnā-yı zer-nişān (Kıt. 5 / 2)

Mefʿûlü Fâʿilâtü Mefâʿîlü Fâʿilün

- - + / - + - + / + - - + / - + -

Ol şāhı ḥüsn-i ḫaṭṭile gördükçe ey Reşīd

Çün ʿ**arż**-ḥāl-i şerḥ-i dilüňden kitābet ṭut (G. 2 / 5)

Mefʿûlü Fâʿilâtü Mefâʿîlü Fâʿilün

- - + / - + - + / + - - + / - + -

Ol mekteb-i ẕelden ebed **feyż**-yāb olur

Almış maḥabbet üzre sebaḳ nev-cevān-ı ʿaşḳ (G. 14 / 3)

Fâʿilâtün / Fâʿilâtün / Fâʿilâtün / Fâʿilün

- + - - / - + - - / - + - - / - + -

Gördi ol demde o ẕāt-ı ekremüň ṣad **yümnle**

Güne bir maḫdūm-ı rifʿat-mendi olmış pā-nihād (Kıt. 8 / 28)

Vasl örnekleri:

Fâʿilâtün / Fâʿilâtün / Fâʿilâtün / Fâʿilün

- + - - / - + - - / - + - - / - + -

Ḳadr-i kālā-yı dil-i ʿ**uşşāḳın efzūn** eyleyüp

Āb u ṭāb-ı ḥüsnin itmiş māniʿ-i gerd-i kesād (Kıt. 8 / 10)

Mefâʿîlün Feʿilâtün Mefâʿîlün Feʿilün

+ - - - / + + - - / + - - - / + + -

Ḫayāl-i cāmı ḳo elden egerçi ʿāşıḳ iseň

Ḫarīṣ-i bāde-i vaṣl ol ḥicābı n’eylersin (G. 16 / 2)

Fâʻilâtün / Fâʻilâtün / Fâʻilâtün / Fâʻilün

- + - - / - + - - / - + - - / - + -

Şiʿr-i pāk-i rāsim-i üstād-ı gül gibi Reşīd

Resm olınmak **mümkin olmaz** levḫa-i eşʿāre gül (G. 15 / 5)

Reşid Mehmed Efendi vezinleri kullanırken birtakım tasarruflar yapmıştır. Bu tasarruflardan bazıları şunlardır:

dükkân > dükân

Açmış o gül **dükānçe-i** iḳbāli baʿde zīn

Ḫūbān-ı dehr dinse sezādur zebāb ṭut (G. 2 / 4)

ne eylersin > n'eylersin

Ḥarīf-i laʿl-i nigār ol şarābı **n'eylersin**

Ḳorı bu bezm-i kühende kebābı **n'eylersin** (G. 16 / 1)

ḳadd > ḳad

Gördükce elf-**ḳadini** gāhī o nev ḫaṭuň

Ey […] meddāh gāh nihān ol geh āşikār (G. 10 / 2)

ki ola > k'ola

İder zer-mühre ile ṣāf-ı rūyın ḫoş-liḳā kāġaẕ

K'ola tā şīve-i ḥüsn-i ḫaṭ-ı yāre sezā kāġaẕ (G. 8 / 1)

ḫaṭṭ > ḫaṭ

Olsa ne ḳadar saʿy eyle icrā-yı kitābet

Olmaz **ḫaṭ**-ı yāre bedel imlā-yı kitābet (G. 2 / 1)

2.2. Kafiye

Manzume	Kafiye
Taḫmīs-i naʿt-ı şerîf Rūşenī Dede Ḳuddise Sirruhu	-ş -r -ân -ḳ
Ravża-i Muṭahharaya Sulṭān ʿAbdü'l-Ḥamīd Ḫān "Ṭābe Ṣerāhu" Ḥaẓretlerinüñ Teberrüken Taʿlīḳ Eyledikleri Ḳandīl-i Zerrīne Yazılan Tārīḫdür	-ām
Der-naʿt-ı Seyyīdü'l-Mürselīn ʿAleyhi'ṣ-Ṣalāt Ve's-selām	-āl
Tārīḫ-i İntiḳāl-i Şeyḫ ʿĪsā Efendi El-Naḳşibendî Ḳuddise Sirruhu	-īm
Tārīḫ-i Berāy-ı Binā-i Medrese-i Sulṭān-ı ʿAbdü'l-Ḥamīd Ḫān Ṭābe Ṣerāhu	-ān
Tārīḫ-i Berāy-ı Binayı Kütüb-ḫāne-i Sulṭān ʿAbdü'l-Ḥamīd Ḫān Ṭābe Ṣerāhu	-ār
Tārīḫ-i Beray-ı Maḥfil-i Hümāyūn Sulṭān ʿAbdü'l-Ḥamīd Ḫān Ṭābe Ṣerāhu	-lī
Tārīḫ-i Berāy-ı Vilādet-i Maḫdūm-ı Şekzāde Feyżu'l-lāh Sermed Efendi	-ād
Tārīḫ-i Berāy-ı Vilādet Maḫdūm Seyyid Nuʿmān Beg	-ār
Tārīḫ-i Berāy-ı İnşā-yı Ḳışla-i Ḫumbaraciyān Der-Sāḥil-i Ḫāṣköy	-h
Tārīḫ-i Sāl-i Cedīd	-āy
Gazel 1	-āb
Gazel 2	-ā
Gazel 3	-āb
Gazel 4	-ān
Gazel 5	-ār
Gazel 6	-ār
Gazel 7	-āb
Gazel 8	-ā

Gazel 9	-ā
Gazel 10	-āh
Gazel 11	-r
Gazel 12	-āz
Gazel 13	-ār
Gazel 14	-ān
Gazel 15	-ār
Gazel 16	-āb

Tablo 6. Kafiyeler

Uyak; en az iki dize sonunda, anlamca ayrı, sesçe birbirine uyan iki sözcük arasındaki ses benzerliğidir.[50] *Divançe*'de bulunan kafiye çeşitleri şöyledir:[51]

Divançe'de en çok tercih edilen kafiye çeşidi kafiye-i mürdefedir, manzumelerinin yarısından çoğunda kullanılmıştır.

Fehm iden bu çeşme-sār-ı kevni mānend-i ser**āb**

Āb-ı tāb itmez anuň mīnā-yı ḳalbin neş'e-y**āb** (G. 1 / 1)

Sāḳī çü laʿl-i yār-ı bez[i]mde şar**āb** ṭut

Mānend-i ʿandelīb vücūduň keb**āb** ṭut (G. 3 / 1)

Surḫ-rūdur ʿāḳıbet ḫacletle baḳ bī-ç**āre** gül

Pek ḳızıl taḳlīd ider ruḫsār-ı āl-i y**āre** gül (G. 15 / 1)

Rūḥ-ı pāki reh-rev-i lāhūt olup ḳıldı sefer

Der-geh-i şāh-ı risāletde muḳīm ü müsted**īm** (Kıt. 4 / 4)

[50] Dilçin, a.g.e., 59.
[51] Koyu ile belirtilen sesler kafiyeyi göstermektedir.

Çār-ı yār-ı bā-ṣafā hem āl ü aṣḥāb-ı güzîn

Ḥürmetiçün sırrını taḳdīs iderüp Raḥī**m** (Kıt. 4 / 5)

Kafiye-i mürdefeden sonra en çok kullanılan kafiye, sadece revîden oluşan kafiye-i mücerrededir.

Bārekallāh zihī kevkebe-i pādişe**h**i

Encüm-i çarḫ-ı ser-efrāza muʿādil sipe**h**i (Kıt. 10 / 1)

İder zer-mühre ile ṣāf-ı rūyın ḫoş-liḳ**ā** kāġaẕ

K'ola tā şīve-i ḥüsn-i ḥaṭ-ı yāre sez**ā** kāġaẕ (G. 8 / 1)

Ṣāḥibin daʿva-i hestī pest idüp idn**ā** ider

Nīstī ehl-i kemāli dem-be-dem aʿl**ā** ider (G. 9 / 1)

Laʿl-i dildār o deňlü ki o vālā gevhe**r**

Maṭlaʿ-i mihr-i kemāl olmada ol kām-āve**r** (G. 11 / 1)

Divançe'de birtakım kafiye kusurları da bulmak mümkündür. Bunlardan biri kök şeklindeki bir kelimenin çekimlenmiş bir kelime ile kafiyelenmesidir. 15. gazelde böyle bir durum söz konusudur.

Surḫ-rūdur ʿāḳıbet ḫacletle baḳ bī-ç**āre** gül

Pek ḳızıl taḳlīd ider ruḫsār-ı āl-i y**āre** gül (G. 15 / 1)

Aynı durum 6. gazelde de mevcuttur.

Ḫʸāň u vaṣluň ʿāşıḳa itme dirīġ ey gül-ʿiźār

Ḳalmaya tā bī-nevā bülbül gibi bī-ç**āre** aç (G. 6 / 4)

Cilveye böyle zemīn-i tāze eşʿāruň Reşīd

Dā'imā esüp ter-i kilk-i ṣabā reft**āre** aç (G. 6 / 5)

Şiir içinde bir uyağın aynı anlamda yinelenmesi olan îtâ da sıkça karşılaşılan bir kusurdur.[52]

Aḥsen-i naẓm-ı sipāh üzre idince iḳdām

Yapdı bir böyle güzel ḫumbaracı cāy-**gehi** (Kıt. 10 / 9)

Bā-ḫuṣūṣ kim bu muḥallak ola ḳarşusında

Ḥaẓret-i Ḫālid-i ṣāḥib-ʿil[i]müň bār-**gehi** (Kıt. 10 / 10)

Maẓhar-ı luṭf-ı İlāhī ola ẕātı her dem

Evliyānuň nefesiyle pür olup kār-**gehi** (Kıt. 10 / 18)

Bu maḳāma didi ṭārīḫ Reşīd-i çāker

Dād-ı Sulṭān Selīm ḫumbaracı cāy-**gehi** (Kıt.10 / 21)

2.3. Redif

Sözlük anlamı "arkadan gelen" olan redif, kafiyenin son sesinden sonra gelen aynı görevli harf, takı, ek ve sözcüklerdir.[53] *Divançe*'de yer alan redifleri oluşum şekillerine göre şöyle inceleyebiliriz:[54]

[52] Dilçin, a.g.e., 64.

Ek ile Yapılan Redifler	
Manzume	**Redif**
Taḫmīs-i Naʿt-ı Şerîf Rūşenī Dede Ḳuddise Sirruhu	-i
Tārīḫ-i Berāy-ı İnşā-yı Ḳışla-i Ḫumbaraciyān Der-Sāḥil-i Ḫāṣköy	-i
Gazel 4	-est
Sözcük veya Birden Fazla Sözcük ile Yapılan Redifler	
Manzume	**Redif**
Der-naʿt-ı Seyyīdü'l-Mürselīn ʿAleyhi'ṣ-Ṣalāt Ve's-selām	aldı
Gazel 3	ṭut
Gazel 8	kāġaẕ
Gazel 9	ider
Gazel 10	gāh nihān ol geh āşikār
Gazel 12	olur maḫṣūṣ
Ek ve Sözcük ile Yapılan Redifler	
Manzume	**Redif**
Gazel 2	-yı kitābet
Gazel 5	-dur bāʿiṣ

[53] Dilçin, a.g.e., 68.
[54] Kalın olarak belirtilen ses ve sözcükler redifi göstermektedir.

Gazel 6	-e aç
Gazel 7	-ı ruḫ
Gazel 13	-e ḫaṭṭ
Gazel 14	-ı ʿaşḳ
Gazel 15	-e gül
Gazel 16	-ı n’eylersin

Tablo 7. Redif Formları

2.3.1. Ek ile Yapılan Redifler

Bārekallāh zihī kevkebe-i pādişeh**i**

Encüm-i çarḫ-ı ser-efrāza muʿādil sipeh**i** (Kıt. 10 / 1)

ʿAşḳ dizner dīk mācān-est ū hem cānâne-**est**

Leyk dürer ah ṭaleb yār-est ū hem bīgâne-**est** (G. 4 / 1)

2.3.2. Sözcük ile Yapılan Redifler

Sāḳī çü laʿl-i yār-ı bez[i]mde şarāb **ṭut**

Mānend-i ʿandelīb vücūduň kebāb **ṭut** (G. 3 / 1)

İder zer-mühre ile ṣāf-ı rūyın ḫoş-liḳā **kāġaẕ**

K’ola tā şīve-i ḥüsn-i ḥaṭ-ı yāre sezā **kāġaẕ** (G. 8 / 1)

Ṣāḥibin daʿva-i hestī pest idüp idnā **ider**

Nīstī ehl-i kemāli dem-be-dem aʿlā i**der** (G. 9 / 1)

Fütāde dillere dilberde nāz **olur maḫṣūṣ**

Anuňçün ol şehe dāʿim niyāz **olur maḫṣūṣ** (G. 12 / 1)

Surḫ-rūdur ʿāḳıbet ḫacletle baḳ bī-çāre **gül**

Pek ḳızıl taḳlīd ider ruḫsār-ı āl-i yāre **gül** (G. 15 / 1)

Dili farṭ-ı maḥabbet üzredür Sulṭān-ı kevneyne

Anuňçün ʿizz ü şān-ı devleti hüsn-i temām **aldı** (G. 2 / 2)

Münevverdür dil-i ehl-i medīne nūr-ı cūdile

Bu taḳrīb ile bī-ḥad feyż-i daʿvāt-ı kirām **aldı** (G. 2 / 3)

Bazen redif bir sözcüğü aşıp dizeye yayılmıştır.

Ey vechi māh **gāh nihān ol geh āşikār**

Eyle nigāh **gāh nihān ol geh āşikār** (G.10 / 1)

2.3.3. Ek ve Sözcük ile Yapılan Redifler

Olsa ne ḳadar saʿy eyle icrā-**yı kitābet**

Olmaz ḫaṭ-ı yāre bedel imlā-**yı kitābet** (G. 2 / 1)

Bu nām-ı yāre dil-i nāle-kār**dur bāʿiṣ**

Ki ṣīt-i ġonçeye ṣavt-ı hezār**dur bāʿiṣ** (G. 5 / 1)

Cām-ı şarāba ʿaks idicek iltihāb-**ı ruḫ**

Şebnem miṣāl aldı dili āfitāb-**ı ruḫ** (G. 7/1)

Her dem bahārdur o meh-i gül-ʿizār**e ḫaṭṭ**

Teşbīh olur mı revnaḳ-ı ḥüsn-i bahār**e ḫaṭṭ** (G. 13 / 1)

Olmaz güşād ġonçe-i nāzuǹ dehān-**ı ʿaşḳ**

Maḫṣūṣ-ı ehl-i dildür o rāz-ı nihān-**ı ʿaşḳ** (G. 14 / 1)

Ḥarīf-i laʿl-i nigār ol şarāb**ı n'eylersin**

Ḳorı bu bezm-i kühende kebāb**ı n'eylersin** (G. 16 / 1)

3. DİL VE ÜSLUP ÖZELLİKLERİ

3.1. Genişletilmiş Tamlamalar ve Birleşik Yapılar

Divançe'de genişletilmiş tamlamalar yer almaktadır. Genellikle üçlü tamlamalar olmakla birlikte daha uzun tamlamalara da rastlanmaktadır.

Ey şeh-i kişver-i levlāk-ı Resūl-i Ḳureşī

Ẕāt-ı bî-ẓıll-ı hümāyūnuǹ olmaz bir eşi (Kıt. 1 / 1)

Aḳınca cūy-veş eşk-i sürūr-ı çeşm-i ḥüsn

Muḳīm-i der-gehi oldı hezār-ı serv-i kemāl (Kıt. 3 / 9)

Zihī gül-i çemen-i bāġ-ı ʿaşḳ-ı bī-rengi

Anuñla buldı ṭarāvet dü-gülşen-i āmāl (Kıt. 3 / 10)

Pertev-i nūr-ı nigāh-ı luṭf ile itdi o şūḫ

Leyle-i hicrin münevver hemçü mihr-i bā-midād (Kıt. 8 / 5)

Dāġ-ı pinhān-ı dil-i ẕāruñ cenāb-ı yāre aç

Nüsha-i şām-ı ġamı ol Maṭlaʿ-ı Envāre aç (G. 6 / 1)

3.2. Konuşma Diline Yer Verme

Reşid Mehmed Efendi sözlüklerde geçen kelimelerin yanında halk arasında kullanılan atasözü ve deyimlerden de yararlanmıştır. Genel itibariyle ağır bir dile sahip olan şairin beyitlerinde konuşma diline ait bazı unsurlara da rastlanmaktadır. İçinde bulunduğu yüzyıl düşünüldüğünde konuşma diline yakınlaşma çabasının etkisi olduğu söylenebilir.

Manzume	**Deyim**
Taḫmīs-i naʿt-ı şerîf Rūşenī Dede “Ḳuddise Sirruhu	kul ola İki şaḳḳ itdüñ parmaġuñdan aḳıdup defʿ idiser niʿam olmaġa ḫar olur başı üstine almış güneşi ṣalavāt eyleyerek

	meded eyle
Ravża-i Muṭahharaya Sulṭān ʿAbdü'l-Ḥamīd Ḫān "Ṭābe Ṣerāhu"[55] Ḥaẓretlerinüñ Teberrüken Taʿlīḳ Eyledikleri Ḳandīl-i Zerrīne Yazılan Tārīḫdür	selām aldı nām aldı çerāġ oldı
Der-naʿt-ı Seyyīdü'l-Mürselīn ʿAleyhi'ṣ-Ṣalāt Ve's-selām	ẕerre degüldür nām aldı yüz sürmeseydi su'āl eyler ümīd ider şefāʿat eyle kerem ḳıl maḥşere geldükde eyle meded ʿarż oluna münevver eyleye
Tārīḫ-i İntiḳāl-i Şeyḫ ʿĪsā Efendi El-Naḳşibendî Ḳuddise Sirruhu	müdām olmış ḳıldı sefer taḳdīs iderüp tilāvet eyle
Tārīḫ-i Berāy-ı Binā-i Medrese-i Sulṭān-ı ʿAbdü'l-Ḥamīd Ḫān Ṭābe Ṣerāhu	Meddāḥ olurdı Oldı ḥimāyet Maʿmūr ḳıldı Bevvāb olurdı ṭālib-i ḫıdmet olup gezmesün tehī rāġıb olan nā'il ola müstedām olup
Tārīḫ-i Berāy-ı Binayı Kütüb-ḫāne-i Sulṭān ʿAbdü'l-Ḥamīd Ḫān Ṭābe Ṣerāhu	resm ider efzūn ider Cemʿ idüp Ṭarḥ olundı

	ḥall eylesün
Tārīḫ-i Beray-ı Maḥfil-i Hümāyūn Sulṭān ʿAbdü'l-Ḥamīd Ḫān Ṭābe Ŝerāhu	olmaz bedeli naẓardan düşürüp seyrāne gelen ilhām ide
Tārīḫ-i Berāy-ı Vilādet-i Maḫdūm-ı Şekzāde Feyżu'l-lāh Sermed Efendi	hezār eyler nerm olur füzūn eyler emāǎ göstermesün nāzenīn olsun baḫş eyler efzūn eyleyüp teşbīh iderdüm ḫāṭır itsem ʿarż ider kesb eylemiş itmiş istinād faḫr itse feyż-yāb olsun kām olsun şāḳūl idüp taḳlīd ider ġınā gelmez ferş olunsa ictihād ḳılsun füzūn eyler pür eyler gör hele fehm eyleyince iʿtiḳād eyledi duʿā eyle
Tārīḫ-i Berāy-ı Vilādet Maḫdūm Seyyid Nuʿmān	ide cūş

Beg	kām-yāb ola
Tārīḫ-i Berāy-ı İnşā-yı Ḳışla-i Ḫumbaraciyān Der-Sāḥil-i Ḫāṣköy	şāyān diyemem nūş eyler muḥallak ola açlıġından geberür yemleme istemez pür olup münevver ide
Tārīḫ-i Sāl-i Cedīd	nāz eyler seyr iderken itse tertīb le'ālī-veş dizilmiş ġarībān olaraḳ ḫāk-sār ola ʿarż eyler
Gazel 1	fehm iden menzil olmaz encümen ol ẕerrāt olur itmek intisāb olmaz cevāb
Gazel 2	deste alup tefrīḥ ider rākib ola
Gazel 5	muʿteber olagör
Gazel 7	ʿaks idicek ʿAşḳıle yanup Merġūb ola ḥall ola
Gazel 8	ḳabūl eyler düşüp sevdā olmada taʿlīm-gāh

Gazel 9	pest idüp istiṣnā ider ḥaḳḳ olur ẕikr ider ifşā ider nāz iderse icrā ider tanẓīr olmaz imżā ider
Gazel 10	nihān ol āşikār ol eyle nigāh ḳaṭʿ eyle eyleyüp iẓhār eyle tenezzül ḳıl āh vāh
Gazel 11	kemāl olmada mısṭar olsa
Gazel 12	niyāz olur ʿişve-bāz olur ser-firāz olur
Gazel 13	teşbīh olur ṭaʿn ider ferrāş itmek tebrīk idüp
Gazel 14	itmez tenezzüli yeksān olur eyleme taḥṣīl
Gazel 15	taḳlīd ider itme heves dü-çār olur resm olınmak

	mümkin olmaz
Gazel 16	n’eylersin olma hek bī-ʿivaż eyler

Tablo 8. Deyimler

Niçe zībā tuḥaf irsāl-i der-gāh-ı resūl idüp

O cāy-ı muḥterem çün ṭuḥfe-i pāk-i **selām aldı** (Kıt. 2 / 4)

Şefāʿat eyle kerem ḳıl żaʿīf ümmetüňe

Feżā-yı maḥşere geldükde olmaya pāmāl (Kıt. 3 / 22)

Zīr-i fesden zülf-i zer-tārın **emāň göstermesün**

Ser-be-ser bī-hūş olur cümle maḥābīb-ı ciyād (Kıt. 8 / 7)

Açlığından geberür maʿrekede ḫaşm-ı ḳavī

Dāne-i ḫumbaraya degmesi tāb-ı şerehi (Kıt. 10 / 14)

Bir gün olsun göster ey kākül o mihr-i ʿālemi

İtme iḫfā perde-i şeb-gūnuň ey mekkāre aç (G. 6 / 3)

Bezm-i Reşīde **eyle tenezzül** gel ey perī

Olsaň da şāh gāh nihān ol geh āşikār (G. 10 / 5)

Tebrīk idüp kemālin o mihr diyü şevḳle

Açmış nuḳūd-ı kīse-i müşgin niṣāre ḫatṭ (G. 13 / 4)

Surḫ-rūdur ʿāḳıbet ḫacletle baḳ bī-çāre gül

Pek ḳızıl **taḳlīd ider** ruḫsār-ı āl-i yāre gül (G. 15 / 1)

Reşid Mehmed Efendi günlük hayatta kullanılan Türkçe kelimeleri de şiirlerinde kullanmıştır: anda (onda) 5 / 12, degme (herhangi) 10 / 14, içre (arasında, içinde) 7 / 8, 8 / 21, 10 / 5, 10 / 16, G. 12 / 5, G. 14 / 4, G. 14 / 5, parmaġ (parmak) 1 / 4, hele (özellikle) G. 12 / 5.

3.3. Bazı Edebî Sanatlar

3.3.1. Teşhis

Cansız ya da soyut bir varlığa insan hüviyeti vermek, kişileştirmek olarak tanımlanan teşhis, mecâz-ı mürsel ve istiâre olmak üzere iki yolla yapılır. Daha çok, bir insan tarafından gerçekleştirilen bir eylemin cansız bir varlığa yüklenmesi şeklinde karşımıza çıkar.[56] *Divançe*'de de bu tarz kişileştirmelerle sıkça görülür.

Ḥall-i āmāl-i dil-āgāha müderris her dem

Kār-ger-i vaṣla medār olmadadur āh-ı seḥer (G. 11 / 4)

Reşid Mehmed Efendi aşağıdaki beyitte, aşkın gölgesinin meydana sonsuz bir şekilde kurulduğundan bahsetmiştir.

Ṣıġmaz tenüň feżā-yı şuhūd içre rıfʿati

Meydān-ı bī-ḥade ḳurılur sāyebān-ı ʿaşḳ (G. 14 / 4)

İnsana ait eşya ya da uzvun cansız varlıklara atfedilmesi istiarî teşhis olarak bilinmektedir.[57]

[56] Babacan, a.g.e., 379.
[57] Babacan, a.g.e., 380.

Sipihr-i kāse-i mihr ü mehin idüp der-keff

O kān-ı nūrdan eyler ṣabāḥ u şām su'āl (Kıt. 3 / 17)

Sūz-ı nihānı eyleyüp iẓhār gel ey göňül

Ḳıl āh vāh gāh nihān ol geh āşikār (G. 10 / 4)

3.3.2. Tezat

İki düşünce ve duygu arasındaki karşıtlıkları bir arada söylemek olan tezat sanatı; edebiyatta tıbak, tatbik, mutâbakat, tekâfu gibi adlarla da bilinir.[58]

İlāhī maẓhar-i elṭāf-ı Sulṭān-ı risālet ḳıl

Niçe erbāb-ı dilden bu duʿāyı **ṣubḥ** u **şām** aldı (Kıt. 2 / 6)

ʿUlüvv-i rütbe-i ʿālī nişān-ı menziletin

Ne ḳābil eyleye idrāk-i **ʿaḳl** u vehm ü **ḫayāl** (Kıt. 3 / 19)

Fenn-i būy-ı verd-i **raʿnā**dur **ġaraż** bu bāġda

Dāstān-ı ḫᵛāce bülbül ḫārı istiġnā ider (G. 9 / 2)

3.3.3. Teşbih

Aralarında benzerlik bulunan iki şeyden birinin diğerine benzetilmesi olan teşbihin temel amacı anlatımı somutlaştırmak ve güçlendirmektir.[59] *Divançe*'de teşbih sanatı en sık kullanılan sanatlardan biridir. Aşağıdaki beyitte şair, sevgilinin yanağını aşk ateşinde yanmış bir kebaba benzetmektedir.

Ṣanma sevād-ı ḫāli anuň sīḫ-i zülfle

[58] Dilçin, a.g.e., 449.
[59] Yekta Saraç, Eski Türk Edebiyatına Giriş: Söz Sanatları, 3. b., Eskişehir: Anadolu Üniversitesi, 2013, s. 16.

ʿAşḳıle yanup āteşe olmış kebāb-ı ruḫ (G. 7 / 2)

Sevgiliyi meclisi olan bir şaha benzeten şair, kendisi ve kendi gibi âşık olanları da neye benzetmiştir. Bu mecliste uşşak makamını oluşturan aşığın inlemelerinin sesidir. Şair ʿuşşāḳ sözcüğünü hem âşıklar hem de musikide bir makam olarak iki anlamlı kullanarak aynı zamanda iham sanatı yapmıştır.

Miṡāl-i ney o şehüň bezmgāhına girdük

Nevā-yı nāle-i ʿuşşāḳ-sāz olur maḫṣūṣ (G. 12 / 2)

3.3.4. İstiare

Hem mecaz hem de bir benzetme sanatı olan istiarede, engelleyici ipucu yani sözcüğün kendi anlamında kullanılmasının olanaksız olması gibi bir durum söz konusudur. Benzetme amacı bulunan istiarede teşbihin temel iki ögesi olan benzetmelik ile benzetilenden birinin söylenmemesiyle yapılır. [60]

Teşbih unsurlarından müşebbehün bih (kendisine benzetilen) söylenmesiyle yapılan isitareye açık istiare; sadece müşebbehin (benzeyen) bulunduğu kendisine benzetilenin açıkça söylenmediği yalnızca onu hatırlatan bir unsurun bulunduğu istiareye de kapalı istiare denir. [61]

Aşağıdaki beyitte şair, sevgiliyi periye benzetmiştir. Sevgiliden bahsetmeden periyi onun yerine koyarak açık istiare yapmıştır.

Bezm-i Reşīde eyle tenezzül gel ey perī

Olsaň da şāh gāh nihān ol geh āşikār (G. 10 / 5)

Şairler tarafından sevgilinin en çok benzetildiği unsur parlaklığı dolayısıyla aydır. Şair aşağıdaki beyitlerde sevgiliyi aya benzeterek açık istiare yapmıştır.

Ḫaṭṭın o mehüň levh-i ʿiẕārında görelden

Düşdi varaḳ-ı ḫāṭıra sevdā-yı kitābet (G. 2 / 2)

[60] Dilçin, a.g.e., 412.
[61] Saraç, a.g.e., 25

Ḫaṭ-āver olmış o meh ṭaġ üsti bāġ yine

Güşād dillere zīrā bahārdur bāʿiṯ (G. 5 / 2)

3.3.5. Telmih

Herkesçe bilinen geçmiş bir olaya, ünlü bir kişiye, inanca veya yaygın bir söze işaret etmek, onu hatırlatmaya telmih denir.[62]

Aşağıdaki beyitte Hz. Musa'nın Tur Dağı'nda yaşadığı tecelli olayına telmih yapılmış, dönemin padişahının da Hz. Musa'nın Tur'da bulduğu ferahlığı bulmasını dilenmiştir.

Reşīdā bendesi de mışraʿ-ı tārīḫin ʿarż eyler

Hümāyūn ola şāh-ı dehre nev-sāl-i feraḥ-efzāy ṭūr (Kıt. 11 / 11)

Firdevsi'nin Şehname adlı eserinde adı geçen Cemşid, şairin kalemine de konu olmuştur. Cemşid'in en güçlü hükümdarlardan biri olduğu bilinir. Yaklaşık 700 yıl tahtta kalan Cemşid, Dahhak tarafından tahttan indirilmiştir. Şair de Osmanlı padişahının saltanatanın tıpkı Cemşid gibi uzun yıllar devam etmesi için iyi dileklerde bulunmuştur.

Vücūd-ı cūd-baḫşā-yı hümāyūnile nāz eyler

Mücevher taḫt-ı Cemşīdi muraṣṣaʿ tāc-ı ʿālī-cāy (Kıt. 11 / 2)

Hz. Muhammed (s.a.v.) dönemindeki sahabelerden biri olan Halid bin Velid de *Divançe*'de adı geçen kişiler arasındadır. Hz. Muhammed (s.a.v.)'in ona Seyfullah (Allah'ın kılıcı) unvanını verdiği bilinir. Katıldığı hiçbir savaşı kaybetmeyen bir komutan olduğu da bilinmektedir. Şair burada Halid bin Velid'e telmih yapmıştır.

Bā-ḫuṣūṣ kim bu muḥallak ola ḳarşusında

Ḥażret-i Ḫālid-i ṣāḥib-ʿil[i]müň bār-gehi (Kıt. 10 / 10)

[62] Dilçin, a.g.e., 461.

4. MUHTEVA ÖZELLİKLERİ

4.1. Sosyal Hayat

Her edebiyat çağının aynasıdır. Şairler farkında olmasa da içinde bulunduğu çevrenin ve hayatın etkisinde kalır.[63] Diğer şairler gibi Reşid Mehmed Efendi de şiirlerine sosyal hayatın çeşitli yönlerini almıştır. Gazellerinde daha çok aşk konusuna eğilen şair diğer şiirlerinde, özellikle şiirlere düşürdüğü tarihlerle, sosyal hayatı şiirlerine yansıtmıştır.

Tarih şiirlerinde günlük birçok olaya değinen şair, bir medresinin yapımından, medresenin güzelliğinden bahsederken ünlü bir bilgin olan İbn-i Hacib'in[64] (ö. H. 646/ M. 1249) bu medresede ders okutmak için kapısında hizmetçi olacağından bahseder.

Görseydi İbn-i Ḥācib eger intisāb içün

Bevvāb olurdı ṭālib-i ḫıdmet olup hemān (Kıt. 5 / 8)

Döneminde ünlü olan kişilerden şiirlerinde bahsetmiş, bazen biyografik bir üslup sergilemiştir.

Seyyid ü fāżıl Şeker-zāde Efendi kim anuň

Nāmı Feyżu'l-lāh olup feyyāże itmiş istinād (Kıt. 8 / 14)

İslam dininin bir geleneği olan ölen kişilerin arkasından Fatiha ve *Kur'an* sureleri okunduğundan bahsetmiştir. Kalbi temiz kişilerin dualarının Allah tarafından kabul edildiğinden söz etmiştir.

Ehl-i iḫlāṣuň duʿāsın müstecāb eyler Ḫudā

Fātiḥa-ḫʸān ol tilāvet eyle Ḳur'ān-ı Kerîm (Kıt. 4 / 6)

Reşid Mehmed Efendi, günlük hayatın bir parçası olan coğrafi terimleri de şiirlerinde kullanmıştır. Aşağıdaki beyitte ekvator ve yükselti kavramları geçmektedir.

İstiḳāmetle çü ḫaṭṭ-ı istivā nāy-ı ḳalem

İrtifāʿ-ı şānını daḫı iderken iftiḳād (Kıt. 8 / 27)

[63] Pala, a.g.e., 43.
[64] Bkz. https://islamansiklopedisi.org.tr/ibnul-hacib

Kahve telvesindeki şekillere bir anlam yükleyerek gelecek hakkında tahminlerde bulunmak olan fal da *Divançe*'de karşımıza çıkmaktadır. Hayırlı ümitlerle umudunu fal fincanına bağlayan şair, burada süslü-güzel bir gülü yani sevgiliyi öven sözlerin görüldüğünden bahseder.

Açınca nüsḫa-i dilden ümīd-i ḫayrile fāl

Görüldi bir gül-i zībā sitāyişinde maḳāl (Kıt. 3 / 1)

Hattat bir şair olan Reşid Mehmed Efendi, saray çevresiyle yakın ilişkiler içinde olmuştur. Döneminde yaşamış padişahlar hakkında övgü ve bilgileri de şiirlerinde bulmak mümkündür.

Şeh-i rūşen güher Sulṭān ḫān ʿAbdü'l-Ḥamīd isḥaḳ

Zamān-ı devletinde her ṭaraf nām-ı niẓām aldı (Kıt. 2 / 1)

Cenāb-ı pādişāh-ı Ḫān Selīm-i maʿdelet-ārā

Ḫidīv-i salṭanat pīrā vü dārā-yı Felāṭūn-rāy (Kıt. 11 / 1)

Şair kendisi de hattat olduğu için şiirlerinde hattatlık ve yazı ile ilgili unsurların yansımaları da görülmektedir.

Ol şāhı ḥüsn-i ḫaṭṭile gördükçe ey Reşīd

Çün ʿarż-ḥāl-i şerḥ-i dilüňden kitābet ṭut (G. 2 / 5)

İbn Maḳala levḥa-i ḥüsn-i ḫaṭın görseydi ger

Cedvel-āsā nūr-ı çeşmānı bulurdı imtidād (Kıt. 8 / 17)

Dinse şāyeste hele ol şīve-i mevzūn ile

Levḥ-i ʿālemde ḫaṭ-ı taʿlīḳine ʿayn-ı ʿimād (Kıt. 8 / 20)

4.2. Aşk

Tüm divanlarda aşk önemli bir yer tutar. Klasik edebiyat, ister maddî ister manevî olsun aşk üzerine kurulmuştur. Edebiyattaki aşk kurgusunda, âşığın kavuşmaktan daha çok, acı çekmek suretiyle olgunlaşmasına rastlanır. Âşık bu sistem içinde kaçınılmaz olarak olgunlaşmak ve kemale ermek durumundadır. Âşıkta görülen tam bir teslimiyet ve sadakattir. Kayıtsız şartsız bir bağlılıkla sevgilinin kapısında bekler.[65]

Reşid Mehmed Efendi de diğer şairler gibi *Divançe*'sinde özellikle gazellerinde aşk temini işlemiştir. Şair aşkı tanımlayan aşk redifli bir gazel de kaleme almıştır.

Olmaz güşād ġonçe-i nāzuň dehān-ı ʿaşḳ

Maḫṣūṣ-ı ehl-i dildür o rāz-ı nihān-ı ʿaşḳ (G. 14 / 1)

Klasik edebiyatın en bilinen aşk kalıplarından biri gül-bülbül ilişkisidir. Bülbülün güle olan aşkı herkesçe bilinir, beyitte ʿandelīb olarak anılan bülbül sevgilisi olan gülü görmek için sürekli bağa gider. Gül, her zamanki gibi süslü püslüdür.

Bu bāġ-gehde olursa bu ʿandelīb dile

O ġonçe-i gül-i zībā-ṭırāz olur maḫṣūṣ (G. 12 / 4)

Şiirlerde âşık hep acı içindedir ve aşığın aşk ateşiyle yandığı bilinir. Şair, bülbülün de aşk ateşiyle yanıp kebaba döndüğünden söz eder.

Sāḳī çü laʿl-i yār-ı bez[i]mde şarāb ṭut

Mānend-i ʿandelīb vücūduň kebāb ṭut (G. 3 / 1)

Sevgili hiçbir zaman aşığa meyletmez, sürekli cefa eder ve rakibe yakınlık gösterir. Âşık olan bülbül, sevgilinin ona yüz vermemesinden dolayı acı çekmekte ve figân etmektedir. Fakat Klasik edebiyatta âşığın bu acıdan zevk duyduğu bilinmektedir.

Efġān-ı ʿandelīb-i dile pīçtābdan

Surḫ itse n'ola gülşen-i dehri ḥicāb-ı ruḫ (G. 7 / 3)

[65] Hüseyin Gönel, ''Divan Şiirinde Sevgiliye Dair'', Turkish Studies , Volume 5/3 Summer 2010, s. 210.

Fenn-i būy-ı verd-i raʿnādur ġaraż bu bāġda

Dāstān-ı ḫᵛāce bülbül ḫārı istiṯnā ider (G. 9 / 2)

Sevgili her ne kadar güzel ve kusursuz olsa da mizacında kötülük vardır. Bu hâliyle aşığı yaralar, aynı zamanda sevgilinin büyücü olarak karşımıza çıktığı da görülür. Âşıkları büyüleyen sevgili onları aşağılamaktan geri durmaz. Âşık onun için değersizdir.

Ḳadr-i kālā-yı dil-i ʿuşşāḳın efzūn eyleyüp

Āb u ṭāb-ı ḥüsnin itmiş mānīʿ-i gerd-i kesād (Kıt. 8 / 10)

Maddi aşk yanında Reşid Mehmed Efendi, Peygamberi övdüğü naatında ondan bir sevgili gibi bahsetmektetir. Sevgiliden ayrılığı onu ölüme bile razı etmiştir. Onun kapısında ölmeyenin yeri olmadığından söz eder.

İki şaḳḳ itdüñ işāret ile ḳurs-ı ḳameri

Tīġ-ı şerʿüñle dü-nîm olmada küffār seri

Der-i pākuñda senüñ ölmeyenüñ var mı yeri

Sensin ol püşt ü penāh-ı melek ü ins ü perî

Enbiyānuñ güzeli sevgilisi ḫūb u ḥoşi (1 / III)

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

REŞİD DİVANÇESİ METNİ

1. Nüsha Tavsifi

Divançe'nin üzerinde çalışılan nüshası Süleymaniye Kütüphanesi 03502-001 numarada kayıtlı nüshadır. Bu nüshanın tespit edilen başlıca özellikleri şöyledir:

Eser Adı: *Mecmua-i Eş'ar*

Yazar: Reşid Efendi

İstinsah Tarihi: -

Müstensih: -

Boyut: 210x110 mm

Varak: 11

Satır: 19

Yazı Türü: Talik

Kâğıt Türü:-

Cilt: Kahverengi deri ile ciltlenmiş.

Başı: Ey şeh-i kişver-i levlâk-i Resūl-i Ḳureşī

Ẕāt-ı bī-ẓıll-ı hümāyūnuň olamaz bir eşi

Ḫāk-i der-gāhına rū-māl olanuň ḳutlu başı

Çün ṭoġup ṭutdı cihān yüzini ḥüsnüň güneşi

Kim ola sevmeye bu vechile sen māh-veşi

Sonu: O şāh-ı bī-ʿivaż eyler Reşīd iḥsānı

Çerāġ-ı feyż-i rıżā ol s̱evābı n'eylersin

Diğer Özellikleri: Eser, Yerebatan'da bulunan Esad Efendi Kütüphanesinden, Evkaf Nezareti'nin emriyle 1914 yılında Sultan Selim'e, ardından 1918 yılında Süleymaniye Kütüphanesi'ne nakledilmiştir. Nüshada 3 kaside, 16 gazel, 1 tahmis, 7 kıt'a-i kebire bulunmaktadır. Başlıklar ve düşürülen tarihler kırmızı renklidir. Eserde nazım ve nesir olmak üzere iki bölüm bulunmakta; nesir kısmı el-Gelebnevi, İsmail b. Mustafa b. Mahmud'a aittir. Üzerinde çalışılan nazım kısmı 11 varak, nesir kısmı ise 9 varaktan oluşmaktadır. Eserde toplam 6 varak boş bırakılmış olup, nesir kısımlarında kimi yerlere küçük notlar düşürülmüştür.

2. Metin Tertibiyle İlgili Hususlar

Metinde geçen özel isimlerin ilk harfi ve başlıkların ilk harfleri büyük harfle yazıldı. Özel isimlerden sonra gelen ekler kesme işaretiyle ayrılmadı.

Metinde geçen ayetlerin Türkçe karşılıkları dipnotta verildi.

Farsça vâv-ı ma'duleler "ḫᵛācegān" örneğindeki gibi yazıldı.

Şairin kafiye düzenini kurmak için yaptığı tasarruflar değiştirilmeden yazıldı. dükkân > dükân

Manzumenin, eser içinde kaçıncı sırada olduğu manzumenin başında; beyit numarası ise beyitin başında verildi.

Okunamayan kısımlar "[…]" şeklinde gösterildi.

3. Vezinle İlgili Hususlar

Divançe'de vezin metin içerisindeki her manzumenin başına verildi.

Kimi beyitlerde hecelerin eksik olduğu görüldü ve bu kısımlar anlam bütünlüğünü bozmadan tamlama vb. ile tamamlandı.

Şeddeli kelimelerin yazımında vezne göre hareket edildi. ḳadd > ḳad gibi.

Zihaf olan kelimelerde heceler kısa tutuldu. bīmārī > bīmār gibi.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

TRANSKRİPSİYONLU METİN

Mecmūʿa-i eşʿār-ı Reşîd ü Risāle Fi Tevḥîdi'l-Vücūd el-Gelenbevī

1.

Fe i lā tün Fe i lā tün Fe i lā tün Fe i lün

Taḫmīs-i naʿt-ı şerîf Rūşenī Dede "Ḳuddise Sirruhu"[66]

I

Ey şeh-i kişver-i levlâk-i Resūl-i Ḳureşī

Ẕāt-ı bī-ẓıll-ı hümāyūnuň olamaz bir eşi

Ḫāk-i der-gāhına rū-māl olanuň ḳutlu başı

Çün ṭoġup ṭutdı cihān yüzini ḥüsnüň güneşi

Kim ola sevmeye bu vechile sen māh-veşi

II

Ne ḳadar kilk-i siyeh-çerde eger ḳâṣir ise

Her işi ʿayb ü ḳuṣūr u günehe dāʿir ise

Dāʿimā ʿaczini vaṣfuňda senüň müşʿir ise

Sen emīre ḳul olan her ne ḳadar müdbir ise

Bende[-i] muḳbil olur miṡl-i Bilāl-i Ḥabeşī

III

İki şaḳḳ itdüň işāret ile ḳurs-ı ḳameri

[66] Vefat eden velîlerin adı anılırken kullanılan bir dua. Detaylı bilgi için bkz. İslamansiklopedisi.org.tr.

Tīġ-ı şerʿüňle dü-nīm olmada küffār seri

Der-i pākuňda senüň ölmeyenüň var mı yeri

Sensin ol püşt ü penāh-ı melek ü ins ü perī

Enbiyānuň güzeli sevgilisi ḫūb u ḥoşı

IV

Olsa dil-teşnelerüň ḫāk-derekede nālān

Tāb-ı bīmāri-i ʿişyān ile bī-tāb ü tüvān

Cūşiş-i cūy-ı ʿaṭā vü keremüň bī-pāyān

Parmaġuňdan aḳıdup āb-ı revān-baḫş-ı revān

Niçe yüz biň kişiden defʿ idiser sen ʿaṭşī

V

Gevher-i ẕātuň olup cāmiʿ-i aḫlāḳ-ı ḥasen

Bī-ʿadīl eylemiş ol ḥażret-i Ḥayy-i ẕü'l-men

Olalı nūr-ı ḥabīnüň ile ʿālem rūşen

Türk ü Kürd ü ʿAcem ü Hind bilür bunı ki sen

Hāşimīsin ʿArabīsin Medenīsin Ḳureşī

VI

Cümle ḫalḳ oldı senüň ḥürmetine luṭfa eḥaḳḳ

Rīze-çīn-i niʿam olmaġa sezā vü elyaḳ

Oldı ʿālī o ḳadar rifʿat ü şānuň isḥaḳ

Dīk-i ḥikmetde pişürdi çü senüň sevgüňi Ḥaḳḳ

Cebra'īl olsa n'ola maṭbaḫuňuň hîme-keşi

VII

Olmayan bende saňa dīv-i recīme ḫar olur

Ḫār-ḫazelān ʿalef-i ṭabʿı olup bed-ter olur

Āteş-i derd ü elemle teni ḫākister olur

Üzilür ırḳ-ı Ebī Cehl gibi ebter olur

Sen Ebu'l-Ḳāsım ile her kim iderse güreşi

VIII

Reng-i ḥüsnüňle hemīşe küll-i ʿālem boyanur

Dīde-i nergis-i gülzār ü çemen-zār uyanur

ʿArż-ı ḥüsn eylemege ḥūri-i Firdevs utanur

Ḳaddüň üstinde gören ḫaddüňi gūyā ki ṣanur

Ṣalınur serv[i] başı üstine almış güneşi

IX

Cān u dilden ṣalavāt eyleyerek ol gülüňe

Oldı rūmāl senüň ey şeh-i mürsel yoluňa

Ḳıl meded eyle ʿināyet bu Reşīdā ḳuluňa

"Ve'd-ḍuḥā"[67] *virdiňe "ve'l-leyl"*[68] *okurum sünbülüňe*

Rūşenī virdi budur "külle ġadātin ve ʿaşī"[69]

[67] Kuşluk vaktine and olsun. (Duhâ 93 /1)
[68] (Ortalığı) bürüdüğü zaman geceye and olsun. (Leyl 92/1)
[69] Vefat eden kişi için ''Kabri iyi ve güzel olsun.'' anlamında edilen dua.

2

Me fā ī lün Me fā ī lün Me fā ī lün Me fā ī lün

Ravża-i Muṭahharaya Sulṭān ʿAbdü'l-Ḥamīd Ḫān "Ṭābe Ṣerāhu"[70]
Ḥaẓretlerinüñ Teberrüken Taʿlīḳ Eyledikleri Ḳandīl-i Zerrīne Yazılan Tārīḫdür

1. Şeh-i rūşen güher Sulṭān Ḫān ʿAbdü'l-Ḥamīd isḥaḳ
   Zamān-ı devletinde her ṭaraf nām-ı niẓām aldı

2. Dili farṭ-ı maḥabbet üzredür Sulṭān-ı kevneyne
   Anuñçün ʿizz ü şān-ı devleti hüsn-i temām aldı

3. Münevverdür dil-i ehl-i Medîne nūr-ı cūdile
   Bu taḳrīb ile bī-ḥad feyż-i daʿvāt-ı kirām aldı

4. Niçe zībā tuḥaf irsāl-i der-gāh-ı resūl idüp
   O cāy-ı muḥterem çün ṭuḥfe-i pāk-i selām aldı

5. Ḳamer-ṭalʿat muṣannaʿ böyle bir ḳandīl-i zerrīni
   Der-i faḫr-i cihāna eyleyüp taʿlīḳ-i nām aldı

6. İlāhī maẓhar-i elṭāf-ı Sulṭān-ı risālet ḳıl
   Niçe erbāb-ı dilden bu duʿāyı ṣubḥ u şām aldı

7. Reşīdā bu sirāc-ı pāke zīver cevherī tārīḫ

Çerāġ oldı der-i Aḥmed ile ḳandīl-i kām aldı

1779 / 1193

3

Me fā i lün Fe i lā tün Me fā i lün Fe i lün

Der-naʿt-ı Seyyīdü'l-Mürselīn ʿAleyhi'ş-Ṣalāt Ve's-selām

1. Açınca nüsḫa-i dilden ümīd-i ḫayrile fāl

Görüldi bir gül-i zībā sitāyişinde maḳāl

2. Anuň me'āl-i le'ālī niẓām-ı elfāẓı

Dizildi rişte-i ḥıfẓ u ḫayāle bī-eşkāl

3. Hemān o vaṣf-ı dürer-bārını miṣāl-i ṣadef

Alup dehānuma virdüm anuňla tāb-ı mecāl

4. Yegāne verd-i muṭarrā ki āb u tābı anuň

Ruḫ-ı cemāl döküne çü ʿayn-ı āb-ı zülāl

5. Meşāmm-ı feyż-i muʿaṭṭar olunca būyından

Cihānı eyledi rūḥ-ı kemāl māl-ā-māl

6. O nūr-ı beyża-i şems-i kemāline nisbet

Felekde ẕerre degüldür şuʿā-i mihr ü hilāl

7. Ṣafā-yı reng-i ruḫından bulunca neşv ü nemā

Hezār-ı ḥüsn ile nām aldı gülşen-i iḳbāl

8. Nümāyiş-i feraḥ-efzāsı nūr-ı dîde-i cān

Güşāde luṭfı ile ġonçe-hā-yı ḥüsn ü cemāl

9. Aḳınca cūy-veş eşk-i sürūr-ı çeşm-i ḥüsn

Muḳīm-i der-gehi oldı hezār-ı serv-i kemāl

10. Zihī gül-i çemen-i bāġ-ı ʿaşḳ-ı bī-rengi

Anuñla buldı ṭarāvet dü-gülşen-i āmāl

11. O şeh-süvār-ı Burāḳ-ı şeref-dih-i Refref

Rikāb-dārı ser ü şān-ı ʿarş-ı ḥūb-ḥişāl

12. Bülend-i mertebe şāh-ı erīke-i levlāk

Ḫudāygān-ı risālet ḥabīb-i bezm-i viṣāl

13. Resūl-i ekrem ü efḍal Muḥammed-i ʿArabī

Şefīʿ-i maʿṣiyet-ālūd[e]-gān-ı rūz-ı melāl

14. Vücūd-ı pākinüň olmazdı sāyesi maʿdūm

Olaydı ol dür-i yektā şiʿāra şibh ü miåāl

15. Ḥayāt-baḫş-i mizāc-ı cihān olmaz idi

Ḥarīm-i pākine yüz sürmeseydi bād-ı şimāl

16. Feṣāḥat üzre muṣaddıḳ resūl-i Ḥaḳḳ idügin

Zebān-ı mü'min-i ẕī-rūḥ gibi seng ü nihāl

17. Sipihr-i kāse-i mihr ü mehin idüp der-keff

O kān-ı nūrdan eyler ṣabāḥ u şām su'āl

18. Güşāde bāb-ı ʿaṭāsı ḫulūskārāne

Cihān cihān keremile mükerrem ehl-i nevāl

19. ʿUlüvv-i rütbe-i ʿālī nişān-ı menziletin

Ne ḳābil eyleye idrāk-i ʿaḳl u vehm ü ḫayāl

20. Ḫudā-yı ḫāliḳ-i bī-çūn ola s̱enā-ḫᵛānı

Kemāl-i ẕātını tavṣīf anuňçün oldı muḥāl

21. Kerīm-i bende-nüvāzā şeh-i ʿaṭā-baḫşā

Ümīd ider nigeh-i luṭf u raḥmüň ehl-i vebāl

22. Şefāʿat eyle kerem ḳıl żaʿīf ümmetüňe

Feżā-yı maḥşere geldükde olmaya pāmāl

23. Sezā-yı gülşen-i ḳasr-ı ḥimāyet eyle meded

Fütāde ḳaldı nihāl-i dil-i şikeste-sifāl

24. Sevād-ı ṣafḥa-i kāruň me’āli cürm ü ḫaṭā

Ne yüzle ʿarż oluna der-geh-i me'ābuňa ḥāl

25. Saḳīm-i tāb-ı günāhem eyā ṭabīb-i raḥīm

Devā-yı ʿużvuňa muḥtāc o derd-i pür-iḥlāl

26. Hemīşe ḳaṭre-i baḥr-i şefāʿatüň besdür

Ne rütbe olsa da bir ḳul sezā-yı nār-ı nikāl

27. Emīn ü şād ola feyż-i ʿināyetüňle miyân

Reşīd ḫāk-i derinde kemīne-i rū-māl

28. Şeb ü seḥer ide devrān ʿāşıkān ile tā

Bu bezm-gāhda mihr-i münīr ü māh ile sāl

29. Münevver eyleye ṣadr-ı behīn der-gāhuň

Dürūd-ı ṣāf u taḥāyā-yı vāḥid-i müteʿāl

4

Fā i lātün Fā i lātün Fā i lātün Fā i lün

Tārīḫ-i İntiḳāl-i Şeyḫ ʿĪsā Efendi El-Naḳşibendî Ḳuddise Sirruhu

1. Hūş der-dem ʿārif-i āgāh imām-ı ehl-i ḥāl

Şeyḫ-i erbāb-ı sülūk ü maẓhar-ı sırr-ı ʿalīm

2. Ḫᵛācegānuň ser-bülendi Şeyh ʿAbdu'l-lāhdan

Feyż-yāb-ı nisbet-i rāh-ı ḫafā-yı müstaḳīm

3. Yaʿni Şeyh ʿĪsā Efendi kim müdām olmış idi

Hem-dem-i dil-ḫastagān u feyż-i iḥsānı ʿamīm

4. Rūḥ-ı pāki reh-rev-i lāhūt olup ḳıldı sefer

Der-geh-i şāh-ı risāletde muḳīm ü müstedīm

5. Çār-ı yār-ı bā-ṣafā hem āl ü aṣḥāb-ı güzîn

Ḥürmetiçün sırrını taḳdīs iderüp Raḥīm

6. Ehl-i iḫlāṣuň duʿāsın müstecāb eyler Ḫudā

Fātiḥa-ḫᵛān ol tilāvet eyle Ḳur'ān-ı Kerîm

7. Resm-i ʿOs̱mānile tārīḫin Reşīdā yazdılar

Menzil-i ʿĪsā Efendi ʿayn-ı Cennetü'n-naʿīm

1792 / 1206

5

Mef ū lü Fā i lā tü Me fā ī lü Fā i lün

Tārīḫ-i Berāy-ı Binā-i Medrese-i Sulṭān-ı ʿAbdü'l-Ḥamīd Ḫān Ṭābe S̱erāhu

1. Sulṭān-ı dīn-i maʿdelet-ārā-yı müslimīn

ʿAbdü'l-Ḥamīd Ḫān şehinşāh-ı kāmrān

2. Sīt ü ṣadā-yı şevket ü şānile mihr-veş

Pürdür bu heft-ḳubbe-i mīnā-yı zer-nişān

3. Meddāḥ olurdı görse seḫāsın bir emege

Baḫs̱-i hünerde beste-lebi ḫ^{v}āce-i cihān

4. Oldı ḥimāyet ile żaʿīfānı sāyesi

Mebsūṭ-ı rubʿ-ı mesken-i cümle-cihāniyān

5. Zehr ü ṣalāḥ u luṭf u kemālāt u cevr ile

Maʿmūr ḳıldı ʿālemi ol şāh-ı nüktedān

6. Ḳıldı nevîn ṭarḥ ile bir medrese binā

Manẓūr-ı luṭfı oldı bu cāy-ı feraḥ-mekān

7. Maṭbūʿ-ı resm-i ṭāḳ-ı bülend-i münevverin

Ferrāş gibi bād-ı ṣabā ḳıldı der-miyān

8. Görseydi İbn-i Ḥācib eger intisāb içün

Bevvāb olurdı ṭālib-i ḫıdmet olup hemān

9. Faẓl u kemāle rāġıb olan gezmesün tehī

Olsun mülāẕemetle bu der-gehde bir zamān

10. Meşhūd bunda bir eṣer-i mihr-i feyż kim

Her fen olur kemāl ile taḥṣīl-i bī-gümān

11. Bu gülsitāne girmekiçün cidd ü saʿy ile

Servinde ʿandelīb oḳur ders-i imtiḥān

12. Tā kim hemīşe nā'il ola her meṭālibe

Neşr-i ʿulūm eyleyerek anda sākinān

13. Bānîsi ʿizz ü devlet ile müstedām olup

Ecrle mükerrem ide anı Ḥayy u Müsteʿān

14. Tārīḫ-i dil-nişīn ü dil-ārāsıdur Reşīd

Sırr-ı ḥaseni[71] medrese yapdı Ḥamīd Ḫān

1780 / 1194

6

Fā i lātün Fā i lātün Fā i lātün Fā i lün

Tārīḫ-i Berāy-ı Binayı Kütüb-ḫāne-i Sulṭān ʿAbdü'l-Ḥamīd Ḫān Ṭābe Ş̱erāhu

1. Ḥabbeẕā şāh-ı bülend-aḫter emīrü'l-mü'minīn

Yaʿni Ḫān ʿAbdü'l-ḥamīd-i efḫam-ı ʿālī-tebār

2. Nüsḫa-i mihr-i kemāli ferr-i naẓm-ı nüh-felek

Eylemiş şirāzesin ʿaḳd-i ş̱üreyyādur kenār

3. Levḥa-i celāline zerrīn ḳalemle resm ider

Mihr ü meh manẓūme-i iḳbālini leyl ü nehār

4. Kāġaz-ı kevni ʿamīm-i cūd ile olup muḥīṭ

Çün zer-efşānı varaḳ ḳıldı ser-ā-pā zer-nigār

[71] Kelime, "hasebi" şeklindedir.

5. Sāye-i pür-nūrı ile müsṭažıl olduḳça [.]

Re'fetin efzūn ider ol gevher-i ʿiffet-şiʿār

6. Nev-be-nev müsvedde-i menşūr-ı luṭfı ol şehüñ

Muṣḥaf-ı ruḫsār-ı pāk-i himmetinde āşikār

7. Cemʿ idüp bī-ḫad kütüb emr-i hümāyūn eyledi

Ḥıfz içün ol nüsḥahā-yı pāki bir cāy-ı ḳarār

8. Ṭarḥ olundı bu maḥall üzre kütüb-ḫāne hemīn

Şād ü ḫandān eyledi ehl-i dili ol kām-kār

9. Ḳudsiyān müstahfažān olmış melā'ik mülhemān

Bī-tevaḳḳuf müşkilin ḥall eylesün gelsün kibār

10. Güş-ı ṭullāba idüp ilḳā lisān-ı ḥāl ile

Maʿni-i maḳṣūdın evvel ḥalḳa-i bābı açar

11. Müstefid olup gelen ehl-i maʿārif tā ola

Dāʿi-i şāhı bu gülşen-gehde her dem çün hezār

12. Eyleyüp şevketile taḫt devletinde bir devām

ʿÖmr ü iḳbālini rūz-efzūn ide perver ü kār

13. Oldı tārīḫi bu bünyād-ı dil-ārānuň Reşīd

Yapdı nevdār-ı kütüb Sulṭān Ḥamīd-i kām-yār

1780 / 1194

7

Fe i lā tün Fe i lā tün Fe i lā tün Fe i lün

Tārīḫ-i Beray-ı Maḥfil-i Hümāyūn Sulṭān ʿAbdü'l-Ḥamīd Ḫān Ṭābe Ṣerāhu

1. Cāmiʿ-i cümle meḥāmid şeh-i dānā-yı ümem

Nūr-ı ṭāʿāt-ı Ḫudā nūr-ı cebīninde celī

2. Yaʿni ḫaḳan-ı cihān haẕret-i Sulṭān Ḥamīd

Ẕātına ḫāṣṣ anuň menḳıbe-i cūd-ı ʿalī

3. Ḳıldı bu sāḥile ḥüsn-i naẓar-ı şāhāne

Yapdı bir cāmiʿ-i ʿālī eṣer-i bī-ḫallī

4. Ne behīn cāmiʿ-i zībinde ḫuṣūsā ki anuň

Maḥfel-i pāk-i muʿallāsınuň olmaz bedeli

5. Naḳşınuň revnaḳı gūyā ki bahār-ı gülşen

İʿtidāli getürür ḫāṭıra burc-ı ḥamlī

6. Ferş-i seccāde-i zerrīn idüp mihr-i felek

   Sāḥa-ı ġayrı naẓardan düşürüp çeksün ali

7. Bunı seyrāne gelen tā'ib ü müstaġfir olur

   Āḫir-i vaṣfı içün bir daḫi çekmez emeli

8. Tā ki aʿḳāb-ı ṣalāt içre teḥiyyāt ü s̱enā

   Dest-i zühhāduň ola müktesib-i mā-ḥaṣali

9. O şeh-i muḥteremüň ḥażret-i Ḫayy-ı ẕü'l-men

   Dā'imā ḳalbine ilhām ide ḫayr-ı ʿameli

10. Didi tārīḫini bu bende-i dāʿīsi Reşīd

    Maḥfel-i menzil-i Sulṭān Ḥamīd Ḫān velī

1780 / 1194

8

Fā i lātün Fā i lātün Fā i lātün Fā i lün

Tārīḫ-i Berāy-ı Vilādet-i Maḫdūm-ı Şekzāde Feyżu'l-lāh Sermed Efendi

1. Çün hezār eyler der-i gülşende dil ʿarż u dād

Tāz ile olmış o nāzuň ġonçe-i raʿnā güşād

2. İzdiḥām-ı naẕra-i ʿuşşāḳdan bīzār o şūḫ
Ṣanma eyler bī-sebeb resm-i cefāyı iʿtiyād

3. Kūh-ı pīrāser-veş serkeş edādan ekẕer
Nerm olur ġāyetle ṭıfl ehl-i dil-i hem-ḫāne-ẕād

4. Ḫaṭ gelince baḳ o māhuň şīve-i ruḫsārına
Ḥüsnini naḳşuň füzūn eyler siyeh-reng-i midād

5. Pertev-i nūr-ı nigāh-ı luṭf ile itdi o şūḫ
Leyle-i hicrin münevver hemçü mihr-i bā-midād

6. Nüsḫa-i ḥüsnin görenler neş'e-yāb-ı feyż olur
Maʿni-yi nāzuň edāsından o şūḫuň müstefād

7. Zīr-i fesden zülf-i zer-tārın emāň göstermesün
Ser-be-ser bī-hūş olur cümle maḥābīb-ı ciyād

8. Lebleri ol ġonçenüň şīr ü şekerden incinür
Dāyesi pek nāzenīn olsun anuň miṣl-i suʿād

9. Būy-ı zülfinden nesīme feyż-baḫş eyler o māh
Ḫāk-pādur rīg-i rāhına bedel müşg ü zübād

10. Ḳadr-i kālā-yı dil-i ʿuşşāḳın efzūn eyleyüp
Āb u ṭāb-ı ḥüsnin itmiş māniʿ-i gerd-i kesād

11. Nev-resīde ḳāmetin teşbīh iderdüm ol mehüň
Olmasa ger ḳadd-i ṭūbā-yı bihişt ʿayn-ı cemād

12. Ol gülüň dir ḫāṭır itsem ḳand-i güftārın n'edem
Ġonçe-i mażmūn-ı şīrīn ʿarż ider bāġ-ı fu'ād

13. Nāzenīn ṭavrı neden kesb eylemiş bildik o şūḫ
Eylemiş ṭabʿ-ı cenāb-ı sermed ile ittiḥād

14. Seyyid ü fāżıl Şeker-ẕāde Efendi kim anuň
Nāmı Feyżu'l-lāh olup feyyāże itmiş istinād

15. İntisāb-ı gevher-i ẕātile faḫr itse n'ola
İtmede kesb-i şerāfet māye-i rüşd ü sedād

16. Bezm-i ʿirfānı anuň cümle maʿārif kānıdur

Feyż-yāb olsun gelüp kām olsun ehl-i irtiyād

17. İbn Maḳala levḥa-i ḥüsn-i ḫaṭın görseydi ger

Cedvel-āsā nūr-ı çeşmānı bulurdı imtidād

18. Nūr-ı ʿirfānile münḫal ʿuḳde-i tār-ı ʿulūm

Münʿadimdür nüsḫa-i derkinde eşkāl-i müfād

19. Dinse şāyeste hele ol şīve-i mevzūn ile

Levḥ-i ʿālemde ḫaṭ-ı taʿlīḳine ʿayn-ı ʿimād

20. Görselerdi şiʿr ü inşāsın iderlerdi aňa

Veysi-i üstād u Nefʿī-[i] suḫan-ver ıṭṭırād

21. Kaʿbi ʿālī ol ḳadar fenn-i ḥisāb içre anuň

Noḳṭa-i yektā-yı ṭabʿı iylemişdür infirād

22. Gūy-ı mihri ḫaytına şāḳūl idüp ṣubḥ u mesā

Rubʿınuň edvārına taḳlīd ider sebʿ-i şidād

23. Dem-be-dem bezm-i maʿārifde o nāruň ṭabʿla

Ġonçe-veş eyler leṭāfetle kemālin izdiyād

24. Ḥüsn-i ḫulḳ-ı dil-pesendinüň cihān meftūnıdur

Ḳadr-i mürvārīd-i ṭabʿ-ı pāki bī-ḥadd u ʿidād

25. Ṣāfdur rūy-ı dili āgāhdur āyīne-veş

Görmemişdür çeşm-i ʿirfānı anuň jeng-i rifād

26. Ḳand-i vaṣfından ġınā gelmez zebān-ı ḫᵛāhişe

Eylesem leyl ü nehār ol ẕāt-ı ʿālī-ḳadri yād

27. İstiḳāmetle çü ḫaṭṭ-ı istivā nāy-ı ḳalem

İrtifāʿ-ı şānını daḫı iderken iftiḳād

28. Gördi ol demde o ẕāt-ı ekremüň ṣad yümnle

Güne bir maḫdūm-ı rifʿat-mendi olmış pā-nihād

29. Nev-resîde bir nihāl-i ʿişmet ol maḫdūm kim

Bāġ-ı feyże baṣdı ʿizzetle ḳadem ferḫunde-bād

30. Mihr-i ṭalʿat saʿd-ı kevkeb bir gül-i ʿirfān kim

Cebhe-i pākinde ẓāhir pertev-i nūr-ı reşād

31. Ol şerīf ibn-i şerefüň mehdine şāyestedür

Ferş olunsa ġonçe-i verd-i muṭarrādan mihād

32. Ruḫları ḥūrşīd-i enver lebleri āb-ı zülāl

Eylemiş ol gevher-i yek-tāda Ḥaḳ cemʿ-i teżād

33. Mebḥaṣ-ı nūr-ı kemāli diḳḳat u ādāb ile

Māh-ı nev ḳılsun hilāl ebrūlarından ictihād

34. Vaṣf-ı ebrūsın füzūn eyler o ṭıfl-ı sermedüň

Şīve-i hüsn ü edāyı kesb içün kilk-i sevād

35. Cām-ı ʿirfānı ḥilāvetle pür eyler gör hele

Eylesün güftār-ı şīrīnile taʿbīr-i mevādd

36. Kilk-i ter fehm eyleyince ʿaczini ol ġonçenüň

Eyledi vaṣfında noḳṣān u ḳuṣūrın iʿtiḳād

37. Gel o maḫdūma duʿā eyle hemāň iḫlāṣ ile

Ola şāyān-ı ḳabūl-i der-geh-i Rabbü'l-ʿibād

38. Ġonçe-veş olsun güşād iḳbāl-i feyż-i Ḥaḳḳ ile

Rūz u şeb gülşenüňe ʿişmetde ol ʿālī-nejād

39. ʿİzz ü refʿetle o maḫdūm-ı münevver ṭalʿatı

Vālideyniyle ide Mevlā hemīşe ber-murād

40. Maḳdeminüň oldı tārīḫ-i dil-ārāsı Reşīd

ʿÖmrle yā Rab Muḥammed saʿd ola bā-kām şād

1781 / 1195

9

Fe i lā tün Fe i lā tün Fe i lā tün Fe i lün

Tārīḫ-i Berāy-ı Vilādet Maḫdūm Seyyid Nuʿmān Beg

1. Ḥamd-i bī-ḥadd o kerem-baḫş-ı cenāb-ı Ḥaḳḳa

Mīr-i Nuʿmān-ı cemīlü'ş-şiyeme luṭfı murād

2. Geldi gülzār-ı cihāna o mükerrem mīrüň

Ḳondı ṣad yümnle bir necl-i necîbi çün hezār

3. Pister-i mehdine gül-ġonçe-i zībā açıyor

Yāsemin bend-i miyān olmaġı eyler işʿār

4. Çemen-i feyż-i ter ü tāzedür ol ġonçe içün

Gülbin-i ʿizz ü kemālāṭ aňa cāy-ı ḳarār

5. Āb u tāb üzre olup ṭāliʿ-i mesʿūdı hemān

Cilve-ġāhında ide cūş miṣāl-i enhār

6. Vālideyniyle o maḫdūm-ı necābet mersūm

Kām-yāb ola ṣafāyile felekde hemvār

7. Oldı tārīḫ-i ḳudūm-i feraḥ-efzāsı Reşīd

Zîver-i nevber-i ʿirfān-ı Muḥammed Ṭayyār

1780 / 1194

10

Fe i lā tün Fe i lā tün Fe i lā tün Fe i lün

Tārīḫ-i Berāy-ı İnşā-yı Ḳışla-i Ḫumbaraciyān Der-Sāḥil-i Ḫāşköy

1. Bārekallāh zihī kevkebe-i pādişehi

Encüm-i çarḫ-ı ser-efrāza muʿādil sipehi

2. Nūr-ı ilhām ile eyvān-ı bülendi pür-nūr

Şemse-i ḳaṣrına şāyān diyemem mihr ü mehi

3. Tīr-i iḳbāli idelden ruḫ-ı kevni amac

Görinür ḳavs-i hilāli feleküň serv-i sehī

4. Kimyā cümle-i āfāḳa nigāh-ı raḫşı

   Tūtiyā dîde-i bī-tāba anuň ḫāk-i rehi

5. Ḳomadı gülşen-i dehr içre perīşān câme

   Çeşm-i ḫūrşīd-i cihāngīr gibi tār-ı nigehi

6. O şeh-i Cem-ʿaẕamet- Ḫān-ı Selīm-i dāver

   Ḥātim ednā der-i enʿām ü ʿaṭāsında rehi

7. Ḥavż-ı serşār gibi bāy ü gedā nūş eyler

   O ḫidīvüň olamaz kāse-i iḥsānı tehī

8. Sālik-i der-gehi heb şems ü ḳamer-veş ʿālem

   Feyż-i baḫş olmada çün ṣubḥ u mesā ḫānḳehi

9. Aḥsen-i naẓm-ı sipāh üzre idince iḳdām

   Yapdı bir böyle güzel ḫumbaracı cāy-gehi

10. Bā-ḫuṣūṣ kim bu muḥallak ola ḳarşusında

    Ḥażret-i Ḫālid-i ṣāḥib-ʿil[i]müň bār-gehi

11. Rūḥ-ı pākinden idince o şehüň istimdād

    Gösterür ehl-i ḫulūṣa ṭuruḳ-ı şāh-rehī

12. Zihi nev-ṭarḥ-ı şehi mecmaʿ-ı ḫuddām-ı dilir

    Ḳışla-i ehl-i ġazā mesken-i merdān zihī

13. Bu ocaġuň görüp iḥyāsını nār-ı ḫavfdan

    Eridi düşmen-i dīn-kede dil-i pür-velehi

14. Açlıġından geberür maʿrekede ḫaşm-ı ḳavī

    Dāne-i ḫumbaraya degmesi tāb-ı şerehi

15. Yemleme istemez aʿdāyı görince dāne

    Pāreler cāẕibe-i āh-ı dil-i rū-siyehi

16. Delv-i bī-āb gibi teşne-dilān-ı düşmen

    Bula ṣaḥrā-yı ʿadem içre düşüp ḳaʿr-ı çehi

17. O şehüň baḫt-ı hümāyūnı civāndur mādām

    Bu çemen-zāruň ola tāze nihāl ü giyehi

18. Mażhar-ı luṭf-ı İlāhī ola ẕātı her dem

Evliyānuň nefesiyle pür olup kār-gehi

19. Ḳıla tīġ-ı himemüň ʿarşa Ḫudā āvīze

Eyleye cümle umūrında muvaffaḳ o şehi

20. Ola maʿmūr bu kāşāne-i ʿālī dā'im

Çeşm-i āfāḳı münevver ide zerrīn-külehi

21. Bu maḳāma didi ṭārīḫ Reşīd-i çāker

Dād-ı Sulṭān Selīm ḫumbaracı cāy-gehi

1793 / 1208

11

Me fā i lün Me fā i lün Me fā i lün Me fā i lün

Tārīḫ-i Sāl-i Cedīd

1. Cenāb-ı pādişāh-ı Ḫān Selīm-i maʿdelet-ārā

Ḫidīv-i salṭanat pīrā vü dārā-yı Felāṭūn-rāy

2. Vücūd-ı cūd-baḫşā-yı hümāyūnile nāz eyler

Mücevher taḫt-ı Cemşīdi muraṣṣaʿ tāc-ı ʿālī-cāy

3. Olup cārī selāsetle zülāl-i cūdı dünyā

Bozıldı ṣafḥalardan naḳş-ı rengīn-i cevād-ı ṭāy

4. Sezādur seyr iderken itse tertīb encümi çarḫuň

Rikāb-ı raḫş-ı zerrīn naʿl-i ḫoş-reftārına ālāy

5. Hilāl-i sāl-i nev pür-nūr idüp meydān-ı eflāki

Virildi dest-i iḳbāl-i şehinşāha muṭallā-yāy

6. Le'ālī-veş dizilmiş rişte-i iḳbāl ü firūze

Semā-yı zer-feşānda kevkeb-i saʿd-i mübārek-ṣāy

7. Olup heb rāḥatü'l-ervāḥ ile dem-sāz-ı āġāze

Bu eyyām-ı ṣafāda naġme-senc olsun ṣadā-yı nāy

8. Def ü sāz-ı ġarībān olaraḳ zer-tār-ı iḥsānı

Ḫayāl-i ʿarż-ı kālā idemez dūş-ı gedāye bāy

9. Livā-yı devleti günden güne bālā-ter olduḳça

Hemīşe ḫāk-sār ola gürūh-ı düşmen-i ḫod-rāy

10. Şerefle ter nihāl ü devleti pür berg ü bār olsun

Bu gülşen-gehde mādām ola ṣad serv-i çemen ber-pāy

11. Reşīdā bendesi de mıṣraʿ-ı tārīḫin ʿarż eyler

Hümāyūn ola şāh-ı dehre nev-sāl-i feraḥ-efzāy ṭūr

1793 / 1208

Ġazeliyyāt

1

Fā i lā tün Fā i lā tün Fā i lā tün Fā i lün

1. Fehm iden bu çeşme-sār-ı kevni mānend-i serāb

Āb-ı tāb itmez anuň mīnā-yı ḳalbin neş'e-yāb

2. Semt-i ālūde dile sulṭān-ı ʿaşḳ itmez nüzūl

Menzil olmaz şāh-ı ʿālī-şān içün cāy-ı ḫarāb

3. Defʿ-i aġyār eyle ol hem encümen ol mihr ile

Baʿiṣ-i cemʿiyyet-i ẕerrāt olur gitse seḥāb

4. Zīr-pāy ol āsiṭān-āsā cihāna bī-vücūd

Bāb-ı ʿirfāna eger eylerseň itmek intisāb

5. Bī-bedel maḥbūbdur ṭabʿ-ı ʿafīfā kim Reşīd

Şīve-i ḥüsn-i cemāl-ı naẓmına olmaz cevāb

2

Mef ū lü Me fā i lü Me fā i lü Fe ū lün

1. Olsa ne ḳadar saʿy eyle icrā-yı kitābet
   Olmaz ḫaṭ-ı yāre bedel imlā-yı kitābet

2. Ḫaṭṭın o mehüň levh-i ʿiẕārında görelden
   Düşdi varaḳ-ı ḫāṭıra sevdā-yı kitābet

3. Nāy-ı ḳalemi deste alup demzen-i şevḳ ol
   Güş ile nedür naġme-i maʿnā-yı kitābet

4. Ḳıl surḫla kim nāme-i hicr-i dili taḥrīr
   Tefrīḥ ider ol gül-ruḫı ḫaḍrā-yı kitābet

5. Esb-i ḳalem-i serkeşi rām it ki Reşīdā
   Rākib ola tā şīve-i Leylā-yı kitābet

3

Mef ū lü Fā i lā tü Me fā ī lü Fā i lün

1. Sāḳī çü laʿl-i yār-ı bez[i]mde şarāb ṭut
   Mānend-i ʿandelīb vücūduň kebāb ṭut

2. İncitmeye çemende anı tāb-ı āfitāb

Ol ġonçe gül-ʿiẕārıma gülden niḳāb ṭut

3. Gitdükçe seyre ki o hilāl ebruvānla

Encüm miṣāl-i ṭarf-ı hilāl-i rikāb ṭut

4. Açmış o gül dükānçe-i iḳbāli baʿde zīn

Ḫūbān-ı dehr dinse sezādur zebāb ṭut

5. Ol şāhı ḥüsn-i ḫaṭṭile gördükçe ey Reşīd

Çün ʿarż-ḥāl-i şerḥ-i dilüňden kitābet ṭut

4

1. ʿAşḳ dizner dīk mācān-est ū hem cānâne-est

Leyk dürer ah ṭaleb yār-est ū hem bīgâne-est

2. Dürer şeh ḳānʿi şüdem bā-ḳaṭere-i ez baḥr ʿaşḳ

Kīn merā āb-est derayen pūye ki hem dāne-est

3. Cāy-ı murġ-ı ʿaşḳ şed çün yāḳut […] bāl ū per

Dil bāyin bāġ hevā murg-est evham lāne-est

4. -īn-perīşānı besāz ū muntaẓam dürerdi dil

Bādel-ʿaceb zülf-est īn ṭaʿl emel hem-şāne est

5. Derdim cünbüş Reşīda beste-i yek cilve est

Ḫāmedür naṭʿ hez-esb est ū hem ferzāne est

5

Me fā i lün Fe i lā tün Me fā i lün Fe i lün

1. Bu nām-ı yāre dil-i nāle-kārdur bāʿiṣ

Ki ṣīt-i ġonçeye ṣavt-ı hezārdur bāʿiṣ

2. Ḫaṭ-āver olmış o meh ṭaġ üsti bāġ yine

Güşād dillere zīrā bahārdur bāʿiṣ

3. Ḫayāl-i dil hele bir māh-pāresiz olmaz

Ṣafā-yı āyineye rūy-ı yārdur bāʿiṣ

4. Nigāh-ı ehl-i kemāl ile muʿteber olagör

Ki ḳadr-i gevhere bir iʿtibārdur bāʿiṣ

5. Zemīn-i sāde-ruḫ üzre bu sebz-i şiʿr-i tere

Reşīd-i nīli-i ʿālī-tebārdur bāʿiṣ

6

Fā i lā tün Fā i lā tün Fā i lā tün Fā i lün

1. Dāġ-ı pinhān-ı dil-i ẕāruň cenāb-ı yāre aç

Nüsha-i şām-ı ġamı ol Maṭlaʿ-ı Envāre aç

2. Biňde bir aç ḳā'ilem hem çün hezār ey ġonçe-fem
   Ḫoş-dil ol gül pīç-tāb itme dimem hem-vāre aç

3. Bir gün olsun göster ey kākül o mihr-i ʿālemi
   İtme iḫfā perde-i şeb-gūnuň ey mekkāre aç

4. Ḫᵛāň u vaṣluň ʿāşıḳa itme dirīġ ey gül-ʿiźār
   Ḳalmaya tā bī-nevā bülbül gibi bī-çāre aç

5. Cilveye böyle zemīn-i tāze eşʿāruň Reşīd
   Dā'imā esüp ter-i kilk-i ṣabā reftāre aç

7

Mef ū lü Fā i lā tü Me fā ī lü Fā i lün

1. Cām-ı şarāba ʿaks idicek iltihāb-ı ruḫ
   Şebnem miṣāl aldı dili āfitāb-ı ruḫ

2. Ṣanma sevād-ı ḫāli anuň sīḫ-i zülfle
   ʿAşḳıle yanup āteşe olmış kebāb-ı ruḫ

3. Efġān-ı ʿandelīb-i dile pīçtābdan

Surḫ itse n'ola gülşen-i dehri ḥicāb-ı ruḫ

4. Merġūb ola gül-āb-ı ʿazîz-i cihān-veş

   Meşel seḥāb dögme tehī cāye āb-ı ruḫ

5. Mümkin mi ḥall ola nüket-i bī-nihāyesi

   Olsa ne rütbe şerḥ-i Reşīdā kitāb-ı ruḫ

8

Me fā ī lün Me fā ī lün Me fā ī lün Me fā ī lün

1. İder zer-mühre ile ṣāf-ı rūyın ḫoş-liḳā kāġaẕ

   K'ola tā şīve-i ḥüsn-i ḥaṭ-ı yāre sezā kāġaẕ

2. Olurken çehre-sāy-ı zīr-pāy-ı ḫāme-i ʿālem

   Yine cevr ü sitemle pāre pāre dā'imā kāġaẕ

3. Kelāmuň ḫūb u zişten bī-keder āyīne-i ṭabʿı

   Ḳabūl eyler ʿaceb dervīş-meşreb dil-güşā kāġaẕ

4. Düşüp sevdā-yı būs-ı laʿline ol ḳadd-i mevzūnuň

   Anuňçün olmada taʿlīm-gāh elif ü bā kāġaẕ

5. Reşīdā ol def ü sāz-i şikāf-ı dāmeni zīra

Münāsib-i reviş-i naẕm u neş̱re olmuşdur ḳabā kāġaẕ

9

Fā i lā tün Fā i lā tün Fā i lā tün Fā i lün

1. Ṣāḥibin daʿva-i hestī pest idüp idnā ider

   Nīstī ehl-i kemāli dem-be-dem aʿlā ider

2. Fenn-i būy-ı verd-i raʿnādur ġaraż bu bāġda

   Dāstān-ı ḫ̲ʷāce bülbül ḫ̲ārı istiş̱nā ider

3. İstiḳāmet ṣāḥibi meşġūl-ı ẕikr-i Ḥaḳḳ olur

   Rāstī dā'im menārı ẕikr ile gūyā ider

4. Ḥüsn-i ṣūrī cüst ü cūy-ı şeyne bādīdür müdām

   Mūy-ı ḫ̲aṭṭ-ı sāde ruḫ̲sārı gören ifşā ider

5. Menzil almaz olmayan esb-i müdārāya süvār

   Reh-revān-ı kām olan dāʿim ʿinān irḫ̲ā ider

6. Nāz iderse bī-vec[i]hdür şāhid-i muġı eger

   Şīve-i imlā-yı ḫ̲aṭṭı kilk-i ter icrā ider

7. Ḳābil-i tanẓīr olmaz pāk-ı reftār-ı ʿafīf

Ḫāmem ol vech üzre bu naẓma Reşīd imżā ider

10

Mef ū lü Fā i lā tü Mef ū lü Fā i lün

1. Ey vechi māh gāh nihān ol geh āşikār

Eyle nigāh gāh nihān ol geh āşikār

2. Gördükce elf-ḳadini gāhī o nev ḫaṭuň

Ey […] meddāh[72] gāh nihān ol geh āşikār

3. Gülzār-ı yāre ṭurma aḳup hemçü āb çü

Ḳaṭʿ eyle rāh gāh nihān ol geh āşikār

4. Sūz-ı nihānı eyleyüp iẓhār gel ey göňül

Ḳıl āh vāh gāh nihān ol geh āşikār

5. Bezm-i Reşīde eyle tenezzül gel ey perī

Olsaň da şāh gāh nihān ol geh āşikār

11

Fe i lā tün Fe i lā tün Fe i lā tün Fe i lün

[72] Kelime, vezni bozmaktadır.

1. Laʿl-i dildār o deňlü ki o vālā gevher

   Maṭlaʿ-i mihr-i kemāl olmada ol kām-āver

2. Aṭlas-ı sāde-i gül-rūda degül medḥ-ārā

   Olsa ger levḥ-i mehe silk-i kelāmum mısṭar

3. Mihr aňa olsa küleh-dār revā ʿālemde

   O serv olmadadur dāl hilāle hem-ser

4. Ḫall-i āmāl-i dil-āgāha müderris her dem

   Kār-ger-i vaṣla medār olmadadur āh-ı seḥer

5. Degül esmāʿ-i merām ol güle ma'mūl aṣlā

   Kilk o sevdāda Reşīd olsa da her gāh eger

   12

   Me fā i lün Fe i lā tün Me fā i lün Fe i lün

1. Fütāde dillere dilberde nāz olur maḫṣūṣ

   Anuňçün ol şehe dā'im niyāz olur maḫṣūṣ

2. Miṣāl-i ney o şehüň bezmgāhına girdük

   Nevā-yı nāle-i ʿuşşāḳ-sāz olur maḫṣūṣ

3. Müdām bezme gerekdür o ḫoş-leb-i nemgīn

   Ki ẕevḳ ehline bir ʿişve-bāz olur maḫṣūṣ

4. Bu bāġ-gehde olursa bu ʿandelīb dile

   O ġonçe-i gül-i zībā-ṭırāz olur maḫṣūṣ

5. O servi vaṣfa Reşīdüñ devātı içre hele

   Zebān-ı kilk-i ter-i ser-firāz olur maḫṣūṣ

   13

   Mef ū lü Fā i lā tü Me fā ī lü Fā i lün

1. Her dem bahārdur o meh-i gül-ʿizāre ḫaṭṭ

   Teşbīh olur mı revnaḳ-ı ḥüsn-i bahāre ḫaṭṭ

2. Resm-i ġubāri ḳıṭʿa-i maʿnīye ṭaʿn ider

   Virmiş ne ḥāl-i gül varaḳ-ı ḫaḍḍ-i yāre ḫaṭṭ

3. İtmiş nesīm-i zülfini ferrāş ol mehüñ

   Almış ġubārdur ki ḥaseni kenāre ḫaṭṭ

4. Tebrīk idüp kemālin o mihr diyü şevḳle

Açmış nuḳūd-ı kīse-i müşgin niṣāre ḫaṭṭ

5. Eyler żarūri kilk-i benān ile ülfeti

   Mā'il Reşīd ter-ġazel-i ābdāre ḫaṭṭ

   14

   Mef ū lü Fā i lā tü Me fā ī lü Fā i lün

1. Olmaz güşād ġonçe-i nāzuň dehān-ı ʿaşḳ

   Maḫṣūṣ-ı ehl-i dildür o rāz-ı nihān-ı ʿaşḳ

2. Ten perverān evcine itmez tenezzüli

   Her bī-vücūd-ı maḥż-ı ṣafā murġ-ı cān-ı ʿaşḳ

3. Ol mekteb-i ezelden ebed feyż-yāb olur

   Almış maḥabbet üzre sebaḳ nev-cevān-ı ʿaşḳ

4. Ṣıġmaz tenüň feżā-yı şuhūd içre rıfʿati

   Meydān-ı bī-ḥade ḳurılur sāyebān-ı ʿaşḳ

5. Taʿyīni maṭbaḥ-ı niʿam-ı feyżden alur

   Beyt-i dil içre sufre-i yaġmā-yı ḫᵛān-ı ʿaşḳ

6. Bī-reng ū būy bāġ ṣafāsında ʿayş ū fūş

   Yeksān olur müdām bahār ū ḫazān-ı ʿaşḳ

7. Söz yoḳ Reşīd eyleme taḥṣīl mā-ḥaṣal

   Bulmış kemāl-i şiʿr-i ʿafīf ile şān-ı ʿaşḳ

   15

   Fā i lā tün Fā i lā tün Fā i lā tün Fā i lün

1. Sürḫ-rūdur ʿāḳıbet ḫacletle baḳ bī-çāre gül

   Pek ḳızıl taḳlīd ider ruḫsār-ı āl-i yāre gül

2. Bāġ-ı ʿālemde gülüp açılmaġa itme heves

   Bir açılmaġla dü-çār olur hezārān ḫāre gül

3. Şemm iderken rūy-ı ālinden alup āb-ı ṣafā

   Döndi bir rengīn şarābı kāse-i serşāre gül

4. Yine āḫir-kār olur tālān-ı dest-i rūzgār

   Çıḳsa da vech-i ḫüs[ü]nle gūşe-[i] destāre gül

5. Şiʿr-i pāk-i rāsim-i üstād-ı gül gibi Reşīd

   Resm olınmak mümkin olmaz levḫa-i eşʿāre gül

16

Me fā i lün Fe i lātün Me fā i lün Fe i lün

1. Ḥarīf-i laʿl-i nigār ol şarābı n’eylersin

   Ḳorı bu bezm-i kühende kebābı n’eylersin

2. Ḥayāl-i cāmı ḳo elden egerçi ʿāşıḳ iseň

   Ḥarīṣ-i bāde-i vaṣl ol ḥicābı n’eylersin

3. Nüḳūd-ı sübḥa-i ʿucb ü riyāyı almazlar

   Niṣ̲ār-ı eşk-i ter ile ḥesābı n’eylersin

4. Sevād-ı ṣafḥa-i leyli bıraḳ ki olma hek

   Ḫaṭ-ı ʿiẕ̲ārı ṭururken kitābı n’eylersin

5. O şāh-ı bī-ʿivaż eyler Reşīd iḥsānı

   Çerāġ-ı feyż-i rıżā ol ṣ̲evābı n’eylersin

SONUÇ

Reşid Mehmed Efendi Divançesi adını taşıyan bu çalışma ile *Reşid Divançesi*'nin tenkitli metnini ortaya koymak, şairin yaşamı, sanatı ve *Divançe*'si hakkında bilgi vermek amaçlanmıştır.

Bu çalışmanın sonucunda Reşid Mehmed Efendi ve *Divançe*'si ile ilgili şunlar söylenebilir: Reşid Mehmed Efendi, hattat bir babanın oğlu olan hattat bir şairdir. Şairliğinin yanı sıra çeşitli devlet görevlerinde bulunmuştur. Şairin bilinen en önemli eseri *Divançe*'sidir. *Divançe*'nin üzerinde çalışılan nüshası Süleymaniye Kütüphanesi Esad Efendi 3502 numarada bulunmaktadır.

Reşid Mehmed Efendi, tek bir üslup ya da akıma bağlı kalmadan şiirlerinini yazmıştır. Bu yüzden şiirlerinde pek çok üslup özelliği görülebilir. Şiirlerinin konusunu din, aşk, sevgili gibi unsurlar oluşturmaktadır. Şairin dine ve devlete bağlı bir kişiliğe sahip olduğu şiirlerinden anlaşılmaktadır.

Reşid Mehmed Efendi, günümüze çok fazla şiir bırakamamış olsa da tezkirelerde adı geçen ve tanınan bir şairdir. Her ne kadar dönemindeki diğer şairler kadar kudretli bir şair olmasa da Reşid Mehmed Efendi'nin de şairliğiyle döneminde saygı kazandığını söylemek mümkündür.

KAYNAKÇA

AK Coşkun, *Osmanlıca ,*4.b., Bursa: Aktüel Yayınları, 2012.

AKBAYAR Nuri (hzl.) *Mehmed Süreyya (1380), Sicill-i Osmânî (Yâhud Tezkîre-i Meşâhir-i Osmânî).* C. V. İstanbul: Kültür Bakanlığı-Tarih Vakfı Ortak Yayını, 1996,s. 226

ALPAY Birol, " I. Sultan Abdülhamid Külliyesi ve Hamidiye Medresesi", İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Yıllığı VIII, 1979, s. 7.

ARSLANTÜRK H. Ahmet, F. Bozkurt, "18. Yüzyılın İkinci Yarısına Dair Önemli Bir Osmanlı Tarihi: İbretnümâ-yı Devlet-i Câvîd" Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Dergisi, Cilt: II, Sayı: 3, 2016, s. 157.

BOZASLAN Seda Uysal, "Enderunlu Mehmed Âkif'in Mirāt-ı Şi'r Adlı Tezkiresinin Muhtasar Bir Nüshası" Turkish Studies, Volume 7/3 Summer 2012, s. 2554.

CANIM Rıdvan, *Divan Edebiyatının Kaynakları,* İstanbul: Akıl Fikir Yayınları, 2016.

DEMİREL Şener, "Ateş Redifli İki Matla Beytinin Karşılaştırmalı Tahlil Denemesi", Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, C.10, S.2, 2000, s. 47.

DEMİREL Şener,, "17. Yüzyıl Sebk-i Hindî Şairlerinden Nâilî ve Fehîm'in Şiirlerinde Somutlaştırma veya Alışılmamış Bağdaştırmalar" İstanbul Yıldız Teknik Üniversitesi Sebk-i Hindi Çalıştayı, Nisan 2005.

DİLÇİN Cem, *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*, 10. b., Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2013.

Enderunlu Mehmed Âkif, Mir'at-i Şi'r, Milli Kütüphane Yazmaları, 06 Hk 1237. vr. 21a-b.

ERCAN Özlem, *Sâfî Dîvânı Hayatı-Sanatı-Karşılaştırmalı Metin Sözlük-Dizin*, Bursa: Gaye Kitabevi, 2014.

ERCAN Özlem, "Klasik Şairlerin Dilinde Ayasofya ve Sultan III. Ahmed Dönemi'nde Ayasofya'nın Yenilenmesine Dair İki Tarih Kıtası", BUGU Dil ve Eğitim Dergisi, 1(3) 2020, s. 276-297.

ERDEM Sadık, Râmiz ve Âdab-ı Zurafâ'sı, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 1985.

GÖNEL Hüseyin, "Divan Şiirinde Sevgiliye Dair", Turkish Studies, Volume 5/3 Summer 2010, s. 210.

GÜMÜŞ Kadir, *Türk Dili ve Edebiyatı Video Ders Notları*, Ankara: Benim Hocam

Yayınları, 2021.

GÜNAYDIN Elif, İsmeti Divanı, (Yüksek Lisans Tezi), Bursa: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2020.

HORATA Osman, *XVIII. Yüzyıl Türk Edebiyatı*, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açık Öğretim Fakültesi Yayınları, 2018, s. 4.

İPEKTEN Halûk, M. İsen, R. Toparlı, N. Okçu ve T. Karabey, *Tezkirelere Göre Divan Edebiyatı İsimler Sözlüğü,* Ankara: KTB Yayınları, 1998.

KARADUMAN Ruken, "Neşâtî Divânı'nda Bir Anlamsal Sapma Çeşidi Olarak Alışılmamış Bağdaştırmalar", RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi, 2020.

KARATAY Halit, *Hattat Divân Şâirleri*, Ankara: Akçağ Yayınları, 2008.

KESİK Beyhan, "Koca Râgıp Paşa'nın Şiirlerinde Sebk-i Hindî Tesiri", Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi, 2., 2009, s. 163.

KILIÇ Filiz, İ. H. Aksoyak, A. Eyduran, M. Durmuş, *Şair Tezkireleri*, 2. b., Ankara: Grafiker Yayınları,2009.

KURNAZ Cemal ve Mustafa Tatçı (hzl.), *Mehmet Nâil Tuman, Tuhfe-i Nâilî-Dîvân Şâirlerinin Muhtasar Biyografileri*, C. I, Ankara: Bizim Büro Yayınları, 2001.

MENGİ Mine, *Eski Türk Edebiyatı Tarihi*, 11. b., Ankara: Akçağ Yayınları, 2005.

MENGİ Mine, *Divan Şiiri Yazıları,* Ankara: Akçağ Yayınları, 2000.

MUM Cafer, *Orta Klasik Dönem (1600-1700) Sebk-i Hindi, Türk Edebiyatı Tarihi*, C. II, İstanbul: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2007, s. 386.

Müstakîm-zâde Süleymân Sa'deddin, *Tuhfe-i Hattâtî,* İstanbul, 1928.

OĞRAŞ Rıza (hzl.), *Es'ad Mehmed Efendi ve Bâğçe-i Safâ-Endûz'u*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, 2018.

ORAL Özgür, *17-18. Yüzyıl Osmanlı Tarihi*, İstanbul Üniversitesi Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi Tarih Lisans Programı.

ÖKSÜZ Yılmaz, Eğrikapılı Mehmed Rāsim ve Divançesi, (Yüksek Lisans Tezi), İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2010, s. 21

ÖZTEKİN Özge, "Eski Şiire Diyalektik Gönderme: Sebk-i Hindî'nin Alışılmamış Bağdaştırmalarında Metaforik Bir Yansıma Olarak Karşıtların Birliği", Turkish Studies, Volume 4 / 1 Winter 2009, s. 522.

PALA İskender, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü,* Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1989.

PALA İskender, Divan Edebiyatı, 17. b., İstanbul: Kapı Yayınları, 2014, s. 109

PARLATIR İsmail, *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü,* 5. b., Ankara: Yargı Yayınevi, 2012.

SARAÇ Yekta, *Eski Türk Edebiyatına Giriş: Söz Sanatları*, 3. b., Eskişehir: Anadolu Üniversitesi, 2013.

Şemseddin Sâmî, *Kâmûsu'l-Âlâm*, C. III, İstanbul: Mihran Matbaası, 1889.

ŞENTÜRK Ahmet Atilla, *Osmanlı Şiiri Antolojisi,* İstanbul: Yapı Kredi Yayınları,1999.

YAKIT İsmail, Türk-İslâm Kültüründe Ebced Hesabı ve Tarih Düşürme, 4. b., İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2017.

https://islamansiklopedisi.org.tr/resid--esma-i-husna (Erişim Tarihi: 21.09.2021)

https://www.ketebe.org/en/artist/egrikapilizade-mehmed-resid-efendi-593 (Erişim Tarihi: 21.09.2021)

https://islamansiklopedisi.org.tr/sekerzade-seyyid-mehmed (Erişim Tarihi: 16.10.2021)

http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/sermed-seyyid-feyzullah-efendi (Erişim Tarihi: 17.10.2021)

https://islamansiklopedisi.org.tr/humbarahane-kislasi-ve-camii (Erişim Tarihi: 24.12.2021)

https://islamansiklopedisi.org.tr/hamidiye-kulliyesi (Erişim Tarihi: 29.12.2021)

https://www.turanakinci.com/portfolio-view/eminonu-hamidiye-medresesi/ (Erişim Tarihi: 29.12.2021)

https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/783177 (Erişim Tarihi: 05.01.2022)

https://islamansiklopedisi.org.tr/ibnul-hacib (Erişim Tarihi: 12.01.2022)

http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/nidayi-seyh-abdullah-efendi (Erişim Tarihi: 14.01.2022)

http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/resid-mehmed-efendi (Erişim Tarihi: 02.02.2022)

https://islamansiklopedisi.org.tr/ravza-i-mutahhara (Erişim Tarihi: 10.02.2022)

https://islamansiklopedisi.org.tr/hamidiye-kutuphanesi (Erişim Tarihi: 13.02.2022)

https://islamansiklopedisi.org.tr/nizam-i-cedid (Erişim Tarihi: 13.02.2022)